

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst - Epe - Oene - Vaassen

Nummer 199 www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 199 - september 2014

Redactie: Dianne Hamer, Astrid van Oostveen, Frans Schumacher, Willy Smit,
Hannie Tijman

Redactieadres: Dianne Hamer, Jagtflustweg 9, 8162 NJ Epe, redactie@ampt-epe.nl

Postadres 'Ampt Epe':

Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Website: www.ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Bestuur:

Voorzitter: Fer Jantzen
voorzitter@ampt-epe.nl

Vice-voorzitter: vacant
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: Rudi Labberton, tel. 0578-576251
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester: Barry Bosch, tel. 0578-616041
penningmeester@ampt-epe.nl

Ledenadministratie: Steven Leijsen, tel. 0578-614664
ledenadministratie@ampt-epe.nl

Website: Fer Jantzen
webmeester@ampt-epe.nl

Leden: Eef Brummel, Aline van Dam, Henk Kloezeman en Aart Schurink

Lidmaatschap: € 15,00 per jaar

Rabobank: NL68 RABO 0160 1866 68 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr.: 1383-2026

AANDACHTSPUNTEN

**Ons blad niet ontvangen? Neem dan contact op met S. Leijsen, ledenadministratie.*

**Door uw artikel aan te bieden voor publicatie in ons blad geeft u automatisch toestemming voor digitalisering ervan na vijf jaar, door óf de vereniging óf de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.*

**Lever uw artikel(en) s.v.p. digitaal aan (in een Wordbestand). Mocht u dit niet mogelijk zijn, neem dan contact op met de redactie.*

**Opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december, voorafgaande aan het nieuwe contributiejaar, te geschieden (bij de ledenadministratie).*

**Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.*

UIT DE VERENIGING

AART SCHURINK

Sluiting St. Martinuskerk Epe

Met een eucharistieviering ter gelegenheid van de sluiting van de St. Martinuskerk in Epe (thema: 'Martinus leeft voort') op zondag 29 juni 2014 is de laatste reguliere viering gehouden in de katholieke kerk in Epe. Vanaf 1848 had Epe weer een katholieke kerk. De Waterstaatskerk van 1848 stond op de plek waar nu het parkeerterrein bij het gemeentehuis is, ongeveer tegenover de huidige Wibra. Het gebouw kwam destijds tot stand met veel hulp van de heer van Cannenburch. Vanaf 1903 was het weer een zelfstandige parochie met kerken aan de Hoofdstraat in Epe. Van 1848 tot 1903 kwam de bediening uit Vaassen, nu kunnen de Epenaren naar Vaassen.

Eper Harmonie vierde 150 jarig bestaan

Ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Eper Harmonie is een jubileumkrant samengesteld aan de hand van foto's en verhalen. Bijzonder blij was de vereniging in 1994 met de bouw van een eigen onderkomen aan de Lange Veenteweg, waardoor verschillende afdelingen bij elkaar konden komen. De jubileumkrant is te koop bij de C1000 en Bruna. Het grote jubileumconcert in de Hervormde Kerk in Epe is op 25 oktober 2014.

Vrijwillig brandweerkorps Epe bestaat 125 jaar

Nachtwakers, torenwachters en klepperlieden hebben jarenlang een rol gespeeld bij brandalarm. Met de komst van de stoombrandspuit (1870) werd het werk gemakkelijker. In 1889 is het korps ontstaan uit onvrede met de toenmalige gemeentelijke brandweer. Aanvankelijk waren er twee brandweerkorpsen: een gemeentelijk korps en een vrijwillig korps, met als bevelvoerder de gemeentelijke opperbrandmeester. Deze onvrede bleef bestaan tot 1923, toen de korpsen werden samengevoegd tot één vrijwillig brandweerkorps. Nu is het een professionele regionale brandweerorganisatie met een opperbrandmeester uit Apeldoorn.

Volgend jaar moet de nieuwe kazerne aan de Kweekweg in Epe klaar zijn. De expositie in museum Hagedoorns Plaatsse is nog te bezichtigen tot 28 december 2014.

Informatiezuil over grafheuvels nabij de Grote Kerk in Epe

Al eerder is geschreven over de unieke grafheuvellijn van Epe naar Niersen. Epe is met deze lijn opgenomen in het netwerk van de provincie Gelderland. Naast informatie bij de grafheuvels zelf wordt ook een informatiezuil geplaatst bij de Grote Kerk in Epe. Ook via internet (www.spannendegeschiedenis.nl) wordt informatie verstrekt onder de tijdtlijn 'Leven in de prehistorie'.

Inventarisatie waardevolle grafmonumenten

Bijzondere grafmonumenten zeggen iets over (de geschiedenis van) de dorpsgemeenschap. De gemeente Epe gaat waardevolle historische grafmonumenten inventariseren. Als basis wordt genomen de uitvoering van het grafmonument of diegene die er begraven ligt. De kosten voor het onderhoud komen waarschijnlijk ten laste van het fonds voor monumentenzorg.

Van kapel tot kerk, boek over de geschiedenis van de Goede Herderkerk

Adri Vreugdenhil, scriba van de Goede Herderkerk in Epe en schrijver van het artikel over Bethel in het juninummer van *Ampt Epe*, heeft een boek geschreven over de geschiedenis van de Goede Herderkerk. In november 2014 zal het boek verschijnen ter gelegenheid van het feit dat het huidige kerkgebouw vijftig jaar geleden werd ingewijd. Het boek is te bestellen voor 15 euro door een e-mail te sturen aan: scriba@goedeherderkerkepe.nl

Opgravingen De Schaker Twello, lijksilhouet

Nadat om het graf met het lijksilhouet een stalen bekisting was gezet, is het graf in zijn geheel vervoerd naar restauratieatelier Restaura in Haalen (Limburg) om daar verder onderzocht en vervolgens geconserveerd te worden. Er werden röntgenafbeeldingen gemaakt om vast te kunnen stellen of er binnen in het graf nog voorwerpen aanwezig waren. Het blok zand met het graf is daarna van de bovenzijde geïmpregneerd. Ondertussen wordt de beker, die in scherven in het graf lag, gerestaureerd en wordt onderzoek gedaan naar de stenen bijl en het vuurstenen mes op sporen van gebruik. Het is de bedoeling in oktober 2014 alles weer in het gemeentehuis van Twello te laten zien. Zie voor verdere informatie, videoclips, handige links en het onderzoek: <http://www.voorst.nl/wonen/monumenten-en-archeologie/archeologie/projecten/opgravingen-in-de-schaker/het-onderzoek/>

Kamparchieven.nl

Met kamparchieven.nl is een eind gekomen aan de sinds 1945 bestaande onduidelijkheid over de inhoud en vindplaats van de archieven over kampen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nu zijn de kamparchieven van het Nederlandse Rode Kruis en het NIOD, samen met collecties van andere instellingen, op de website toegankelijk gemaakt. Hoewel nog volop in ontwikkeling is toch al informatie te vinden over de kampen in Vught, Amersfoort, Westerbork, Schoorl en Ommen.

Val van 'de muur', 25 jaar geleden

Berlijn werd na de Tweede Wereldoorlog verdeeld in vier gebieden en was een enclave binnen het Sovjetgebied. De muur werd in 1961 binnen enkele weken gebouwd. Ten minste 136 mensen zijn daarna omgekomen bij vluchtpogingen naar West-Berlijn. Op 9 november 1989 gaf de leider van de DDR aan dat DDR-burgers de grens over mochten. De grenzen waren echter nog steeds gesloten. Eén grenswacht opende zijn grensovergang.

In 1991 was 'de muur' geschiedenis, werd afgebroken en verkocht als souvenir. Rond 9 november 2014 zal een en ander groots worden gevierd. Meer hierover op: <http://kunstencultuur.infonu.nl/geschiedenis>

EVENEMENTENAGENDA 2014

Voor dit jaar staan nog twee evenementen op onze agenda:

ZATERDAG 18 OKTOBER - NAJAARSEXCURSIE

In een circa 2 uur durende (wandel) excursie neemt de heer J. Paasman ons mee langs een aantal historische panden en plaatsen in het centrum van Epe. Om 13.30 uur verzamelen we ons op de parkeerplaats naast het gemeentehuis, waarna we om 14.00 uur starten met de wandeling, die tot circa 16.00 uur duurt. Tijdens de wandeling zullen we een horecagelegenheid bezoeken waar u, indien gewenst, een consumptie kunt gebruiken.

U dient zich van tevoren op te geven voor deelname bij E.G. Brummel, tel. 0578 - 61 49 39 of per e-mail: eef.brummel@telfortglasvezel.nl van 1 t/m 14 oktober a.s. Aangezien deze excursie plaatsvindt in de herfstperiode, raden u wij aan voor eventuele regenkleding zorg te dragen.

DINSDAG 18 NOVEMBER - FILMAVOND

GROTE ZAAL, GEBOUW WIJKVERENIGING BURGERENK, KLIMTUIN 46, EPE

Door de heer Postema uit Zwolle zal een powerpoint (dia) presentatie worden verzorgd over de beleving van de Eerste Wereldoorlog in onze regio in verband met het feit dat het dit jaar 100 jaar geleden is dat deze verwoestende oorlog uitbrak. De aanvang van de filmavond is 20.00 uur, de zaal is open om 19.30 uur.

NB 1: Voor alle evenementen geldt: gratis deelname van leden met eventuele partner; niet-leden betalen € 3,50.

NB 2: Het is altijd mogelijk dat een geprogrammeerd evenement, om welke reden dan ook, niet kan doorgaan. Dit wordt altijd vermeld op onze website www.ampt-epe.nl. Raadpleeg dus te allen tijde vooraf de info op onze website!

GERRIT SANDER VAN LOHUIZEN (1914-1994)

JAN PAASMAN, WILLEM VELDKAMP, LIJDA VAN DEN BREMEN-JONKER

Het feit dat het in 2014 honderd jaar geleden is dat Gerrit Sander van Lohuizen geboren werd, en twintig jaar dat hij overleed, is voor ons aanleiding om ondanks de schaarse gegevens toch iets meer licht te werpen op de persoon Gerrit van Lohuizen. Hij verdient het om herinnerd te worden, vooral vanwege zijn rol in de oorlog en zijn inspanningen om de geschiedenis van Epe te onderzoeken en te bewaren. Maar zijn verdiensten voor de gemeente en het dorp Epe in het bijzonder behelzen veel meer.

JAN PAASMAN

Het is lastig om te schrijven over iemand die de publiciteit schuwde en bewust op de achtergrond bleef. Gerrit van Lohuizen heeft zich slechts enkele malen laten interviewen. Over de oorlogsperiode, een bijzonder zware tijd voor de familie, liet hij zich pas veel later uit, ten behoeve van het boek *Verzet in Epe* van Willem Veldkamp.

Gerrit Sander werd op 10 mei 1914 geboren. Zijn moeder was Elisabeth Jacoba van Wielink uit Zwolle, zijn vader Derk Jan van Lohuizen. Ruim tweeënhalf jaar later werd een zusje geboren: Maria Jacoba. De familie van zijn vader was in Epe al eeuwenlang actief in het sociale leven, het kerkelijk leven en als ondernemers. Het was een verre voorvader, Gerrit Sanders van Lohuizen, die in 1743 aan de Beekstraat een winkel begon (tegenover het huidige Vijvervreugd). Aanvankelijk

Drie panden Van Lohuizen, circa 1914. Links Vijvervreugd, rechts het huidige Middellink.

Epe

DE HEER D. J. VAN LOHUIZEN
OVERLEDEN

Op 84-jarige leeftijd is dinsdagochtend in 't Rust- en Verpleeghuis „Desirée" overleden de heer Derk Jan van Lohuizen.

De heer Van Lohuizen was een zeer markante en vooruitstrevende figuur in het Eper dorpsleven. Hij behoorde tot die enkele actieve en vooruitstrevende personen van om en na de eeuwwisseling, die door tal van daden van gemeenschapszin een belangrijk aandeel hebben gehad in de opbouw van het dorp. In velerlei opzicht profiteert dit nog dagelijks van de goede werken, waarmee de heer Van Lohuizen voor altijd zijn naam aan de geschiedenis van Epe heeft verbonden.

Hij bezat naast zijn dagelijks werk in de zaak (drogisterij, slijterij, optiek en levensmiddelen) aan de Beekstraat, die hij dreef vanaf 1898 en in 1909 van zijn vader overnam, vele functies. De vervulling daarvan beschouwde hij echter als plicht en hij heeft nooit getracht op grond van zijn grote verdiensten en activiteiten op de voorgrond te treden. Hij was, zoals men dat pleegt te noemen, een stille figuur. Deze eigenschappen mede maakten hem in deze hele plaats geliefd.

De heer Van Lohuizen uitte reeds op jeugdige leeftijd zijn sociale gevoelens door in 1901 met de heren P. Loeff en J. L. Scholten het eerste zwembad te Epe en later het huidige bad „De Wijerd" te stichten. Tot zijn overlijden, waaraan een korte ziekte voorafging, was hij secretaris-penningmeester. De laatste jaren verrichtte zijn zoon, de heer G. S. van Lohuizen, de voornaamste werkzaamheden.

Beide mede-oprichters heeft de heer Van Lohuizen overleefd.

Daarnaast is de overledene in de Ned. Herv. Kerk notabel (1911-'28), kerkvoogd (1928-'34) en president-kerkvoogd (1934-1953) geweest: hij was bestuurslid en ook mede-oprichter van de N.V. Mij. tot Exploitatie van Bouwterreinen, was vanaf 1937 penningmeester van de VVV „Epe's Bloei", en werd in 1955 ere-lid.

Voorts was hij consul van de ANWB van 1919 tot 1947 en correspondent van de assurantie-mij. „De Jong en Co". Ook had hij zitting in de financiële commissie van de Kon. Harmonie (1923-'58) en in de besturen van de Eper Bouwmaatschappij, het St. Anthonie Gilde (vanaf 1917), de Prot. Gezinsverpleging verrichtte hij een of meer functies.

In de oorlog heeft de heer Van Lohuizen veel Joden en onderduikers geholpen. De Duitsers hebben hem hiervoor 3 weken gevangenisstraf opgelegd, die hij uitzat in Arnhem, en zeven maanden concentratiekamp in Vught.

De begrafenis van de heer Van Lohuizen heeft vandaag op de Algemene Begraafplaats alhier plaats gehad.

1961

Gerrit van Lohuizen

1909 → Na een langdurige ongesteldheid overleed Woensdagavond een onzer meest bekende plaatsgenooten, de hr. G. S. van Lohuizen. Bij gelegenheid van zijn 70sten verjaardag op 13 Dec. des vorigen jaars hebben wij enkele woorden gewijd aan de verdiensten van dezen mede-ingezetene, wien de welvaart en de vooruitgang der plaats zijner inwoning zoo na aan 't hart lagen en die gaarne zijn krachten gaf aan de bevordering van haar bloei. Tot voor korten tijd had hij zitting in de plaatselijke schoolcommissie, in welker samenkomsten hij warme belangstelling voor 't onderwijs aan den dag legde. Als lid van den kerkeraad, als president-kerkvoogd (na 't overlijden van den hr. A. Bibo) toonde hij, hoe gaarne hij de belangen der Hervormde gemeente behartigde. Aan de verbetering der landerijen der kerk wijdde hij zijn voortdurende zorg en in de voorbereiding en totstandkoming der restauratie van 't kerkgebouw nam hij een krachtdadig aandeel. Oprecht aanhanger van de vrijzinnige beginselen op staatkundig en kerkelijk gebied, deed hij van zijn overtuiging blijken waar dit noodig was en steunde hij waar zijn hulp werd ingeroepen. Als oud Epenaar was hij 'en kenner van vroegere toestanden en gebeurtenissen, zoodat dikwijls op zijn herinnering een beroep werd gedaan wanneer in een of andere kwestie licht moest worden gebracht.

Verliezen zijn weduwe en, zijn kinderen in hem een liefhebbenden echtgenoot, een zorgzaam vader, ook in ruimer kring zal de naam van G. S. van Lohuizen nog lang in herinnering blijven.

waren het levensmiddelen en koloniale waren die er verkocht werden, maar omstreeks 1914 werd het pand vernieuwd en het assortiment verbreed. In 1973 is de winkel opgeheven en na afbraak zijn op die plek appartementen gebouwd.

Uit losse stukjes informatie krijgen we het idee dat de familie Van Lohuizen wel veel contacten had met alle lagen van de Eper bevolking, maar door haar integriteit en ethische instelling bij geen van deze groeperingen helemaal thuishoorde, iets wat door sommige plaatsgenoten ten onrechte weleens als hooghartig werd uitgelegd. We kunnen ons een reëel beeld vormen van de plaats die de familie in het dorpsleven innam, uit de krantenberichten bij het overlijden van Gerrits grootvader (1909) en vader (1961). In vele opzichten zal Gerrit hun voorbeeld volgen, hetgeen niet altijd gemakkelijk zal zijn geweest.

De familie Van Lohuizen moest leven van de inkomsten van de winkel. Zij kon zich niet de luxe permitteren om zich alleen bezig te houden met historisch onderzoek en vrijwillige functies in verenigingen en instellingen, zoals de Grote Kerk en het Sint Anthoniegilde, er moest ook hard gewerkt worden. Omdat begin twintigste eeuw een groot deel van de bevolking arm was en er meer concurrentie kwam, moest het assortiment breed zijn. Advertenties in de *Eper Krant* geven een indruk van de diversiteit aan producten die in de loop der jaren door zes generaties Van Lohuizen verkocht zijn. Daarnaast had Van Lohuizen ook nog een agentschap van de Onderlinge Brandwaarborg Mij De Jong & Co. uit Amsterdam.

Winkel aan de Beekstraat, met links de slijterij

Koloniale waren en andere etenswaren, waaronder specerijen, zilvertviesrijst, gebakken kroepoek, nassi goreng, bami, sambal, custard, bouillonblokjes, pinda's, koffie, thee, gedroogde bonen, nieuwe erwten, blikgroenten van Hero, vaatjes gezouten snijbonen of gezouten sperziebonen van 10 of 25 liter, 'Rookworst van Bakhuis' en 'zuurkool in flesschen', gecondenseerde melk met suiker, zuidvruchten, vruchten in blik, Pen-Jel voor jam, stroop, bonbons, borstplaat, chocoladeletters, speculaas, Friesche taai, biscuit, gebraden eend, gebraden haan, gebraden kip, kip in rijst met kerry, kip in ragoutsaus, reeragout, bokking in olie, haring in tartare-saus, gedroogde vis, zalm, sardines, stoofpaling, kreeft. **Artikelen voor huishouden en boerderij**, waaronder Sunbeam electricisch droog-scheerapparaat, kaarsen, warmwaterzakken, koortsthermometers, kamerthermometers, schoonmaakmiddelen zonder zeep, sponzen, zemen, borstels, zeep, verf, zeisen, 'vleesch voor honden en katten', geneesmiddelen voor vee, zangzaad voor kanaries. **Drogisterij-artikelen**, waaronder Aspirin, hoestdrank, medicinale Lofondische levertraan, Purool, zonnebrandcrème, diverse dropsoorten, pleisters, eau de cologne, parfum, tandpasta, Steradent, kamferballen, mottenballen, abdijsiroop, Vicks, Pottertjes, reisnecessaires. **Fotografieartikelen**, waaronder camera's, filmrolletjes en -platen, chemicaliën, ontwikkelen en afdrucken in eigen donkere kamer. **Optiek**: brillen, glazen en monturen. **Slijterij** met limonade, gazeuse, spuitwater, bronwater, wijnen, gedestilleerd (koetsiertje) en likeuren. In de oorlog worden gewone artikelen steeds schaarser, waardoor mensen genoeg moeten nemen met surrogaatproducten.

Roer-om

vervangt **boter** en **eieren**
bij het bakken van cakes,
koek en gebak. (9745)
15 ct. per pakje

Elcoroma

kunstslagroom.
15 ct. per pakje
bl-

Botena

verdubbelt liw rantsoen
boter! 5 ct. per zakje.

Siwo

gele saus poeder, vervangt
botersaus bij sla enz.

Fa. G. S. van Lohuizen
COMESTIBLES

Zilvervlokken

met en zonder suiker.
Ter vervanging van havermout en
maizena.

Koffina

een uitstekend vervangingsmiddel
van koffie.

Dubbelzoet

ter besparing van uw suiker.

**Gecondenseerde
volle melk**

met suiker. (6488)

**V(et) W(olf)
Turco**

bij de wasch, afwasch enz.

Fa. G. S. van Lohuizen
Comestibles

Koffie surrogaat:

Koffina
Polak C. P. G.
Perfecta extract

Thee surrogaat:

Santé pastilles
Deka tube T
Edelblad-kruidenthee

Cacao met melkpoeder

Fa. G. S. van Lohuizen
Comestibles (7136)

ADVERTEERT IN DIT BLAD

Na de Dorpsschool en een jaar ulo in Epe ging Gerrit in september 1927 naar de Koninklijke HBS aan de Molleruslaan in Apeldoorn. Tegelijk met hem ook plaatsgenoten Annie en Willy van Lohuizen (wonende op landhuis De Pelzerkamp), Rudi Lanooij (zoon van de pottenbakker) en Daan van Manen (wiens vader tot zijn vroegtijdig overlijden directeur was van Drukkerij Hooiberg). Zonder grote problemen wist Gerrit de school te doorlopen, waarbij opvalt dat hij goede cijfers haalde voor boekhouden en handelsvakken, en slechte cijfers voor Frans, Duits en

Engels. De taaldocenten noemen zijn werk 'zwak', 'slordig', 'treurig' en 'wanhopig'. Wel hebben zij er begrip voor dat Gerrits zwakke gezondheid mede debet is aan de slechte resultaten. Andere vakken gaan hem beter af: in 1930 is hij met boekhouden en scheikunde 'de beste van de klas'. Uiteindelijk komt het allemaal goed: in juli 1932 slaagt hij voor zijn eindexamen met 3 zessen (Frans, Duits en Engels), 2 zevens en 8 achten. Zijn aanleg voor scheikunde zal meegespeeld hebben bij zijn beslissing om drogister te worden.

Voor zijn opleiding en stages verhuisde Gerrit diverse malen: in 1932 naar Sassenstraat 17a in Zwolle, in 1933/1934 naar Brunswijk in Duitsland, in 1934 naar Amsterdam, in 1935 naar Den Haag waar hij stage liep bij een drogisterij en in 1935 verhuisde hij naar Leiden. Of hij in die jaren ook zijn opleiding tot opticien heeft gevolgd, is niet bekend. In 1936 en 1938 bracht hij opnieuw bezoeken aan Brunswijk. Bij thuiskomst zei hij dat hij de sfeer in Duitsland 'unheimisch' vond.

Telefoon 221	Firma G. S. van Lohuizen		Postgiro 3540
Koloniale Waren Comestibles Fijne Vleeschwaren (6615)	EPE (G.) Opgericht 1743	Gedistilleerd Wijnen en Likeuren Drogisterij - Optiek	
Epe, 1 November 1940			
Aan onze Clientèle,			
Hierbij deel ik U mede, dat van heden af de zaak voortgezet zal worden door mijn zoon			
G. S. van Lohuizen			
Voor het genoten vertrouwen zeg ik U vriendelijk dank en ik hoop, dat U ook in mijn zoon het zelfde vertrouwen zult willen stellen.			
Hoogachtend, Fa. G. S. VAN LOHUIZEN, D. J. VAN LOHUIZEN			
In aansluiting op het bovenstaande bericht ik U, dat de zaak op de zelfde voet zal worden voortgezet. Ik hoop het vertrouwen, dat mijn vader meer dan 40 jaar heeft genoten, eveneens van U te mogen ontvangen.			
De zaak bij voortdurende aanbevelend, Hoogachtend, Fa. G. S. VAN LOHUIZEN, G. S. VAN LOHUIZEN			

Uw Kerstdiner	
zonder bonnen.	
De borrel:	jenever, port, vermouth, sherry, likeur, enz.
Bij de borrel:	potato sticks, corn chips, Bombay-nootjes.
Voor de Hors-d'oeuvre:	zalm, sardelings, sprout in olie, bokking in olie, garnalen, mosselen, crab, kreeft
	met: mayonnaise, piquante saus, worcestershiresaus of tomato catchup.
Voor de soep:	soepgroenten, tomatenpuree, champignons.
Voor het midden-gerecht:	daperwten, spercieboonen, snijboonen, wortelen, appelmoes met eend in blik, mundi jus.
Voor de pudding:	Delftsche frissche in verschillende smaken.
Voor het dessert:	compote (vruchten in blik), gemende noten, bonbons en chocolade.
De wijn:	roode en witte bordeaux wijn, Bourgogne, Moesel- en Rijnwijn, likeuren, enz. (7335)
Kunstmatige slagroom 15 ct. per pakje.	
Fa. G. S. van Lohuizen	
Comestibles.	

Nog geen half jaar na het begin van de Tweede Wereldoorlog trouwde Gerrit op 15 oktober 1940 in Meppel met Siny (Klazina Jentje) Becker. Veertien dagen later, op 1 november, nam hij de winkel van zijn vader over. Het assortiment was zeer breed: 'Koloniale Waren, Comestibles, Fijne Vleeschwaren, Gedistilleerd, Wijnen en Likeuren, Drogisterij - Optiek'. Hoewel de advertentie voor het kerstdiner in 1940 misschien nog een luchtige indruk maakt, werden ook in Epe de gevolgen van de Duitse bezetting pijnlijk merkbaar. Voor de familie Van Lohuizen waren de oorlogsjaren zwaar en zeer ingrijpend. Zij hebben getracht dorpsgenoten ondanks alles aan levensmiddelen te helpen en vooral grote persoonlijke risico's gelopen bij het helpen van onderduikers. Dat heeft er onder andere toe geleid dat zowel Gerrit als zijn ouders enige tijd in Duitse gevangenschap hebben gezeten. De Eper bevolking heeft van dit alles weinig besef gehad, maar voormalige onderduikers hebben

nadrukkelijk hun grote respect en dankbaarheid getoond. Door Israël werd hij later onderscheiden met de eremedaille van *Yad Vashem-Jeruzalem*.

12-09-1961

STEMMEN & LEZERS**OOM DIRK †**

Het was de uitdrukkelijke wens van de nabestaanden dat bij de begrafenis van Oom Dirk van Lohuizen niet gesproken zou worden. Deze wens was begrijpelijk en toch bestond er behoefte om op dat ogenblik van afscheid iets uit te spreken, waarover noch bij de dienst noch aan het graf een woord werd gezegd. Wij bedoelen de daadwerkelijke mensliefde die Oom Dirk gedurende de oorlogsjaren met inzet van zijn leven getoond heeft, waardoor hij ertoe heeft bijgedragen een groot aantal mensen van de dood in de Duitse vernietigingskampen te redden.

Samen met zijn dappere vrouw Bets, zijn kinderen en zijn schoondochter en samen met gelijkgezinde vrienden begon hij op een tijdstip waarop het georganiseerde verzet nog in zijn beginstadium verkeerde, huizen te huren om er joodse onderduikers in onder te brengen. Zij zorgden niet alleen voor bonkaarten, levensmiddelen en geestelijke ontspanning, maar gaven hun ook het rustgevende gevoel, dat zij met hen meeleefden en over hen waakten. Vaak kwam Oom Dirk nog laat op de avond

radioberichten en boeken brengen. En hij bleef dit werk doen, ook nadat hij twee keer gepakt was en uiteindelijk in het concentratiekamp Vught opgesloten was geweest.

Oom Dirk wilde altijd op de achtergrond blijven. Alleen toen hij en Bets in handen van de bezetter waren gevallen, heeft hij onmiddellijk de schuld alleen op zich genomen, opdat Bets vrij kwam en het werk kon voortzetten.

Degenen, die dank zij deze offerende hulp de oorlog hebben mogen doorstaan, voelen op dit ogenblik van afscheid diepe dankbaarheid en de behoefte dit uit te spreken.

Onderduikers.

Hierbij vervullen wij de treurige plicht kennis te geven van het overlijden te Epe van onze lieve

Bets van Lohuizen.

Wij verliezen in haar onze trouwste vriendin en beschermster, voor wie geen moeite en offer te veel was om ons te helpen de donkere tijd van verdrukking en vervolging te doorstaan. Zij zal steeds aan ons leven verbonden blijven.

Amsterdam, 12 Maart 1947.

F. Jacobowitz—Cohn.
R. de Hond.
I. Jacobowitz—De Vries.
H. Jacobowitz.
A. Wagenaar.
A. Wagenaar—Voordewind.
B. Wagenaar.
L. Wessel.
M. Wessel—De Vries.
B. Schijveschuurder.
T. Schijveschuurder—Wessel.
J. Vomberg.
G. en D. Bloch.

Gerrit van Lohuizen had hogere ambities dan het voortzetten van de oude winkel, maar de oorlog, economische overwegingen en wellicht een gevoel van verplichting tegenover zijn familie zijn factoren die zijn werkzame leven richting gegeven hebben. Met andere woorden: de omstandigheden dwongen hem min of meer tot het voortzetten van het bedrijf. Gedurende de oorlogsjaren werden Marja (Marja Elisabeth, 19 mei 1942) en Dick (Derk Jan, 14 februari 1944) geboren; na de oorlog werd, op 16 februari 1946, Elsbeth (Elisabeth Jeanet) geboren.

Na het overlijden van zijn moeder op 12 maart 1947 verscheen in het *Veluws Nieuws* van 19 maart een 'emotionele' advertentie van een aantal onderduikers die zij tijdens de oorlog had kunnen helpen. Haar begrafenis vond, volgens de krant, plaats 'onder voor Epe ongekend groote belangstelling'.

Hoewel het gezin en de winkel veel tijd en aandacht vroegen, kroop het bloed waar het niet gaan kan: Gerrit verdiepte zich, net als zijn voorvaderen, in de geschiedenis van Epe. Van talrijke personen, families en gebouwen zocht hij de geschiedenis uit. En hij verzamelde een groot aantal foto's van oud Epe, beelden die anders voorgoed verloren zouden zijn gegaan. Twee van de mensen die ook hiervan het belang inzagen, waren Feitze Zandstra en Ger ter Braak. Een en ander leidde tot oprichting – op 13 oktober 1961 – van de Historische Vereniging Ampt Epe. Voorzitter G.S. van Lohuizen werd bijgestaan door secretaris G.P. ter Braak en penningmeester T. Schuurman. De vereniging telde toen 18 leden. Op 3 september 1964 werd, ook op zijn initiatief, de Stichting Behoud opgericht (Stichting tot behoud van objecten met historische of kunstzinnige waarde in de gemeente Epe). Bestuur: G.S. van Lohuizen, K. Meijer, N. Mulder ten Kate, J. van 't Slot, F. Zandstra, J.C.C. Vocke en J. Konijnenberg.

Nadat in 1973 de winkel gesloten werd en de firma G.S. van Lohuizen – na 230 jaar – op-hield te bestaan, werd het perceel met winkel en woonhuis verkocht. Het gezin verhuisde naar Veessen, naar een woning aan de IJssel. Veel Epenaren betreuren het dat het sfeervolle pand in het oudste stukje Epe vervolgens afgebroken werd. Mensen die de familie beter gekend hebben, veronderstellen een combinatie van overwegingen. De woning was emotioneel zwaar beladen met de herinneringen aan de oorlog. Daarnaast was Van Lohuizen niet bemiddeld genoeg om elders te wonen en het pand aan te houden. Uiteindelijk zijn burgemeester, wethouders en de gemeenteraad akkoord gegaan met de sloop van het historisch interessante pand. Eenmaal bevrijd van de zorg om de winkel had hij meer tijd voor verder historisch onderzoek. Toen hij de tijd rijp achtte, schonk hij zijn archief aan *Ampt Epe*. Hierin bevonden zich vele waardevolle documenten en foto's, die door zijn voorvaderen en hemzelf zorgvuldig waren verzameld. Op 29 mei 1985 werd hij benoemd tot erevoorzitter van *Ampt Epe*, waarvan hij sinds de oprichting in 1961 bestuurslid was.

Op 13 oktober 1986 ontving Gerrit uit handen van burgemeester H.J. Beuke de erepenning van de gemeente Epe. Bij die gelegenheid werd een opsomming gegeven van de belangrijkste functies die hij in Epe vervuld heeft:

- ◆ Lid gemeentelijke monumentencommissie, 1961-1985
- ◆ Oprichter en erevoorzitter van de oudheidkundige vereniging Ampt Epe, 1961-1985
- ◆ Bestuurslid Stichting tot behoud van objecten met historische of kunstzinnige waarde in de gemeente Epe, 1964-1985
- ◆ Bestuurslid Stichting Veluws Streekmuseum, 1978-1984

In de jaren vijftig haalde ik als kind regelmatig boodschappen bij Van Lohuizen: vieze dingen zoals levertraan of Superol, of lekkernijen zoals zoethout, zwart-op-wit, salmiakdropjes, jujubes of zoute griotten. De winkel was bijzonder sfeervol. 'Meneer Van Lohuizen', met zijn dikke bril en witte jas, vond ik 'een beetje deftig'. Toen ik hem jaren later beter leerde kennen, merkte ik dat Gerrit van Lohuizen een bijzonder integer en vriendelijk mens was - een Epenaar om trots op te zijn.

- ◆ Penningmeester, en sinds 1985 erelid, van de Milieugroep Noord-Oost Veluwe
- ◆ Inzet voor de sociale woningbouw blijkend uit het bestuurslidmaatschap van de woningbouwvereniging Beter Wonen en, sinds de samenvoeging, van de woningbouwvereniging De Vier Dorpen
- ◆ President-kerkvoogd van de Nederlands Hervormde kerk, waarbij hij de restauratie van Grote Kerk leidde
- ◆ In 1949 mede-oprichter, en tot 1 december 1978 bestuurslid, van de Dr. A. van Voorthuysenstichting
- ◆ Voorzitter van het college van oldermannen van het Sint Anthonie Gilde.

In 1986 gingen Siny en Gerrit in Zwolle wonen. Over deze periode heb ik geen informatie. Siny overleed daar op 7 juli 1992, Gerrit op 10 juli 1994.

oudheidkundige kring voorst

In december 2015 bestaat de Oudheidkundige Kring Voorst 40 jaar. Daarom worden er evenementen opgezet onder de noemer 'Voorst schrijft geschiedenis', zoals een tentoonstelling over de tekenaar P(eter) Visser, die halverwege de 19e eeuw een aantal jaren in Oene woonde.

Hij heeft diverse dorpen, onder andere op de Veluwe en in Salland, getekend. OKV heeft Ampt Epe gevraagd om mee te helpen zoeken naar de verblijfplaats van deze tekeningen. Een aantal is bekend, maar onze

vraag is: wie kan meer inlichtingen verschaffen omtrent het werk van P. Visser? Mocht u informatie voor ons hebben, wilt u dan contact opnemen met Aline van Dam, tel. 0578 - 62 08 74 of e-mailadres: alinevandam@ampt-epe.nl. Het is de bedoeling om deze tentoonstelling eveneens op een locatie in onze omgeving te houden! Vanzelfsprekend zullen wij u daarover informeren. Een uitgebreid artikel over P. Visser is verschenen in *Ampt Epe*, 124. (Zie ook blz. 36.)

WIE WAS LUBBERT BOSCH UIT VAASSEN?

RENÉ E. TASELAAR

AANLEIDING

Enige tijd geleden werd ik in Vaassen op straat aangehouden door Lub Visch, die mij vroeg of ik bij mijn naspeuringen over de Tweede Wereldoorlog in Vaassen de naam Lubbert Bosch weleens was tegengekomen. Lubbert was een neef van hem. Na de oorlog had hij binnen de familie nauwelijks meer over hem gehoord dan dat hij omgekomen was. Navraag bij enkele oudere en jongere Vaassenaren, die toenmalige inwoners van ons dorp gekend hebben of over velen iets weten, leverde niets op. Met hulp van G. Kouwenhoven, W. Veldkamp, R. Schütz en A. Gort lukte het daarna om in korte tijd het raadsel grotendeels op te lossen.

LUBBERT BOSCH

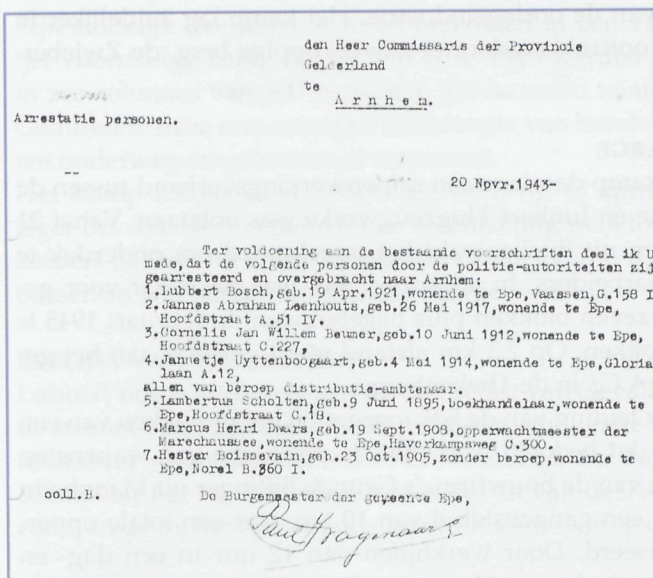
Lubbert werd geboren in Vaassen op 19 april 1921 als zoon van Lubbert Bosch (1896-1966) en Gerritje Hulleman (1896-1951). Zijn vader was eerst fabrieksarbeider en later verzekeringsagent. Hij was politiek actief als SDAP'er en gemeenteraadslid in de gemeente Epe. Het gezin woonde op het adres G 158, nu Krugerstraat 53, te Vaassen. Lubbert had twee zusters: Annie, geboren in september 1917, en Klazien, geboren in december 1919, en een jongere broer Herman, geboren in mei 1924. Lubbert heeft de openbare lagere school en de ulo in Vaassen bezocht. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij eerst werkloos en daarna tijdelijk ambtenaar bij het distributiekantoor Epe. In die functie was hij ook werkzaam in een pand aan de Dorpsstraat (naast het voormalige hotel De Cannenburgh) in Vaassen.

*Lubbert Bosch
(verkregen via
Lub Visch)*

ARRESTATIES

In Zwolle bedacht in 1943 'Cees' (L. van Zelst), een ambtenaar van het Centraal Distributiekantoor, een methode om op simpele wijze aan bonkaarten te komen. Hij zond bestelformulieren naar Drukkerij Enschede in Haarlem en door een handige manipulatie wist hij te voorkomen dat deze extra bestellingen bij de controle ontdekt werden. In oktober/november werden duizenden extra bonkaarten onder andere naar Epe gebracht. Daar zorgde plaatsvervangend distributieambtenaar 'Koos' (J.J. van den Boogert¹⁾) via de L.O.²⁾ te Epe voor verspreiding onder de onderduikverzorgers. Het ging echter mis, toen een joodse onderduiker, die door Koos aan een vals persoonsbewijs was geholpen, werd gepakt. Daarom werd deze Koos op 16 november 1943 eveneens gearresteerd en werd bij hem huiszoeking gedaan. Ten onrechte denkend dat dit om de bonkaarten ging, viel hij door de

Brief van de Burgemeester van Epe aan de Commissaris van Gelderland van 20 november 1943 (Collectie Fr. Schumacher)

mand.

Omdat Lubbert als collega met Koos had samengewerkt, werd ook hij volgens het Rode Kruis op 18 november 1943 in Vaassen door de *Sicherheitsdienst* opgepakt.³⁾

Lubbert gold als politiek gevangene, wat duidt op een vorm van verzet.

GEVANGENSCHAP

Na zijn arrestatie is Lubbert Bosch via de Marechausseekazerne in Epe naar de gevangenis in Arnhem gebracht. Op 15 december 1943 is hij, samen met enkele andere

gelijktijdig gearresteerde Epenaren, in *Konzentrationslager Herzogenbusch* (Kamp Vught) *ingeliefert*. Daar kreeg Lubbert als *Schutzhäftling* nummer 8469. Over zijn verblijf is alleen op zijn persoonskaart teruggevonden dat hij op 29 juni 1944 in (het buitencommando op het Duitse militaire vliegveld?) Venlo was. Als gevolg van de snelle geallieerde opmars naar de zuidgrens van Nederland werden alle 2.221 mannen uit het *Schutzhaftlager*, onder wie Lubbert Bosch, de dag na 'Dolle Dinsdag', 5 september 1944, in een ongewoon lange goederentrein naar Sachsenhausen getransporteerd. De reis vergde drie dagen en de verzorging onderweg was slecht. Op 10 september werd hij in Sachsenhausen geregistreerd. Lubbert kreeg als registratienummer 102 092 en moest zijn geld, een bedrag van 1,32 *Reichsmark*, afgeven. Daarop volgde ontharing en desinfectering.

Een dag later moesten de Nederlanders 8 km te voet afleggen naar het *Aussenkommando* Germendorf, waar ze ondergebracht werden in een grote vliegtuighal van een Heinkelfabriek. 's Nachts moesten ze dekking zoeken in loopgraven vanwege bombardementen op Berlijn en omgeving. De mannen hoefden niet te werken, maar raakten steeds meer afgemat door eindeloze appels. Na een medische keuring vertrok op 13 oktober 1944 een internationale groep van 500 gevangenen vanuit Kamp Sachsenhausen. Onder hen waren Lubbert Bosch en 84 andere Nederlanders, precies een wagonlading. Via het Kamp Buchenwald kwamen ze op zaterdagavond 14 oktober in het dorp Langenstein aan. Volgens getuigen waren ze uitgehongerd. Het dorp Langenstein ligt op een noordoostelijke uitloper van het Harzgebergte in Sachsen-Anhalt. Vandaar moesten de gevangenen 6 km lopen naar het Kamp Langenstein Zwieberge, een van de 136 *Aussenkommando's* van

Kamp Buchenwald ten bate van de oorlogsindustrie. Het kamp lag zuidelijker in een dal en was aan het zicht onttrokken door een tweekoppige berg, de Zwieberge.

KAMP LANGENSTEIN ZWIEBERGE

Lubbert Bosch kwam in een kamp dat door een samenwerkingsverband tussen de Hermann Göring Reichswerke en Junkers Flugzeugwerke was ontstaan. Vanaf 21 april 1944 hadden gevangenen uit Buchenwald het opgebouwd om onderdak te bieden aan goedkope dwangarbeiders. In augustus 1944 was het klaar voor gebruik. Het kamp bestond uit zeven blokken plus bijgebouwen. In februari 1945 is het uitgebreid tot achttien blokken. Op 2,3 km afstand werd gewerkt aan het geheime Project II, MALACHIT A.G., in de Thekenberge.

De gevangenen werden onder leiding van de S.S. ingezet bij het uithakken van een onderaards fabriekscomplex, dat bedoeld was voor de productie van wapens en straalvliegtuigen. Onder regie van de bouwfirma's Grün & Bilfinger uit Mannheim en Bauwens uit Keulen werd een gangenstelsel van 10 km, met een totale oppervlakte van 60.000 m², gerealiseerd. Door werktijden van 12 uur in een dag- en nachtploeg, ondervoeding, langdurige appels, ongevallen, ziekten en mishandelingen ontstond een hoog sterftecijfer. In Buchenwald stond Zwieberge bekend als een *Todeskommando* vanwege een levensverwachting van maximaal zes weken. Op een geschat totaal van 5.000 man kwamen er ruim 2.000 om. Omdat van de crematoria in Buchenwald en Quedlinburg vanwege beschietingen door geallieerde vliegtuigen en brandstofgebrek onvoldoende gebruikgemaakt kon worden, moest men steeds meer zijn toevlucht nemen tot het aanleggen van massagraven. In maart 1945 werd het project gestaakt wegens brandstofgebrek.

Volgens het Rode Kruis is Lubbert Bosch (gevangenummer 93.266 van Buchenwald) op 29 maart 1945 in de ziekenboeg van het Kamp Langenstein Zwieberge aan uitputting overleden.

7/24

bijlage 1

Buitencommando "LANGENSTEIN"
KZ BUCHENWALD

[12.29]

Lijst met namen van gerepatrieerde, vermiste en overleden Nederlandse politieke gevangenen, die met het transport van 13.10.'44 vanuit SACHSENHAUSEN, via BUCHENWALD uiteindelijk terecht zijn gekomen in het buitencommando "LANGENSTEIN".

18. BOSCH, Lubbert 19.4.'21 te Epe Vaessen, Krugerstr G 158 gemeente-ambtenaar	Vu Sch-3469, blok 5 en 14 Sa Bu 93266 Lang 93266	Overleden te Langenstein d.d.29.3.'45 vlgs R.1567 dossier 13033 overlijdensacte aangevraagd.
---	--	---

Vermeldingen op twee naoorlogse lijsten van namen, waaruit blijkt dat de familie van Lubbert Bosch indertijd niet is bericht!

(Bron: NIOD)

67

<u>BOSCH, Lubbert</u>	Ca. 25 jaar Vr. Adres Epe-VAA333EN Kreegerstraat 158. Overl. aan uitputting Medegedeeld door F. Kunst en W. Boon. De fam. is niet bericht.
-----------------------	---

Zijn stoffelijk overschot is terechtgekomen in een van de massagraven die naast het voormalige kamp liggen. Op april 1945 werden de overgeblevenen, verdeeld in zes colonnes van 500 personen, geëvacueerd naar andere concentratiekampen. Gedurende deze onmenselijke dodenmars van honderden kilometers zijn de meesten onderweg omgekomen of vermoord.

Het Kamp Langenstein Zwieberge werd op 13 april 1945 door het Amerikaanse leger bevrijd. Slechts tien van de vijftientig in oktober 1944 aangekomen Nederlanders hebben dit kamp overleefd. Van het kamp is, op een paar gebouwen in de bossen en wat herdenkingstekens na, niet veel over.

ERELIJST VAN GEVALLENEN

Lubbert Bosch staat vermeld op de Erelijst van Gevallenen 1940-1945. Hierop staan de namen van ongeveer 18.000 personen, die tijdens de Tweede Wereldoorlog als militair of verzetsstrijder voor het Koninkrijk der Nederlanden zijn gevallen. Een exemplaar ligt bij de ingang Binnenhof 1a van de Tweede Kamer in Den Haag en een tweede bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie in Amsterdam.

NOTEN

- 1) Zie tekst en foto op pagina 41 van deel I van *HET GROTE GEBOD: Gedenkboek van het verzet in LO en LKP*. Het onderschrift van de foto luidt: Jacobus Jeremias van den Boogert (Koos) LO-Epe, tevens Het Parool. Gearr. 16-10-1943 door arrestatie van Joodse onderduiker. Van den Boogert werd geboren te Delft op 21 januari 1906 en gefusilleerd te Utrecht op 15 augustus 1944.
- 2) L.O. betekent Landelijke hulp aan Onderduikers. De L.O. hield zich bezig met het verstrekken van onderduikadressen, valse persoonsbewijzen, distributiekaarten enz.
- 3) Zie foto op pagina 205 van deel I van *HET GROTE GEBOD: Gedenkboek van het verzet in LO en LKP*, met als onderschrift: Lubbert Bosch, LO-Vaassen, Gearr. 18-11-1943 t.g.v. andere arrestaties. Zie ook pagina 42 van *Verzet in Epe* door Willem Veldkamp.

BRONNEN

- Veldkamp, W.: *Verzet in Epe*, Epe, 1995.
HET GROTE GEBOD: Gedenkboek van het verzet van LO en LKP.
 Website: Het ware verhaal (over Andries Gort).
 Website: Langenstein Zwieberge - Wikipedia.
 Website: Erelijst van Gevallenen 1940-1945.
 Streekarchief Epe-Hattem-Heerde (G. Kouwenhoven).
 Afdeling Oorlogsnazorg van het Nederlandse Rode Kruis in Den Haag (R. Schütz).
 Archiefnummer 250 K, inventarisnummers 337, 781 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie.
 Informatie en afbeeldingen via A. Gort in Borne, F. Schumacher in Vaassen, W. Veldkamp in Epe en L. Visch in Vaassen.

VERSLAG LEZING DIRK OTTEN

Eef Brummel

Op donderdag 17 april jl. vond de Algemene Ledenvergadering plaats. Na het officiële gedeelte van de vergadering werd de lezing over de geschiedenis van veld- en boerderijnamen op de Noordoost-Veluwe verzorgd door de heer Dirk Otten.

De vroegste veld- en plaatsnamen in deze regio worden aan het eind van de 8^e eeuw genoemd, meestal in oorkonden of soortgelijke documenten. In die tijd was het merendeel van de Veluwe nog dichtbebost. Het ligt voor de hand dat de benamingen betrekking hadden op verschillende soorten bos.

BENAMINGEN VOOR BOSSEN

Een **foreest** had een speciale (jacht)bestemming, een **loo** was een bos voor gebruikshout op zandgrond. Van deze benamingen zijn veel plaatsnamen afgeleid, zoals Voorst (foreest) en Twenlo (later Twello: twee bossen gelegen op hogere zandgrond).

Het oudst bekende gebouw met een naam die verwijst naar een bos, is in dit verband het Oude Loo, het in de eerste helft van de 15^e eeuw gebouwde jachtslot in het paleispark van Het Loo; dit paleis werd in de 17^e eeuw door

Het jachthuis bij het Uddelermeer werd eind zeventiende eeuw gebouwd in opdracht van stadhouder Willem III die een fervent jager was. Bij het huis kwam een stal voor 40 paarden. Uddel was toen nog een zeer kleine nederzetting, gelegen in een gebied met onvruchtbare zandgronden. Maar de naam Uddel behoort tot de oudste Veluwse namen. Al in het jaar 793 werd Uttiloch geregistreerd. Het tweede deel van die naam is de aanduiding loo, die nog in tientallen Veluwse namen voorkomt. Het begrip loo had als oorspronkelijke betekenis 'bos(je) op zandgrond'. Het eerste deel van de naam betekende 'aan de rand/buitenkant gelegen'. Op de van oorsprong dichtbeboste Veluwe komen tientallen namen voor waarin loo is overgeleverd. In de namen Norel en Wissel is de laatste letter een restant van loo. Norel was oorspronkelijk een 'noord-loo' en Wissel was een loo gelegen bij een wis (= weide). In de achtste eeuw was de Veluwe nog grotendeels bebost. De ontbossing daarna werd voor een groot deel veroorzaakt door de ijzerindustrie ten zuiden van Apeldoorn.

stadhouder Willem III gebouwd. De plaatsnamen Uddel (van oorsprong Uttiloch) en Otterloo hebben dezelfde oorsprong. Dichter bij huis komen we de namen Noerel tegen, afgeleid van Noorderloo, en Soerel van Zuiderloo. De naam Buurloo is een samenstelling van *bur* en *lo*. Het betreft hier oorspronkelijk een klein huis in een bos. Een andere bosbenaming was **holt**, bossages met hoog opgaand geboomte, bijvoorbeeld Holthuizen. Ook kwam in dit verband de benaming **berg** voor ten aanzien van hooggelegen bossen: Vosbergen, Hezenberg (hees = struikgewas) en (horst = hoogte) (Hulshorst). Benamingen voor bossen die in een laag en vaak moerassig gebied lagen zijn bijvoorbeeld **wold**, **zomp** en **welle**. Hiervan zijn de plaatsnamen Terwolde en Oosterwolde afgeleid, Welsum komt van welle; de naam zelf komen we nog tegen op de westoever van de IJssel in Deventer. Een welle lag altijd aan of dicht bij een rivier.

De Broeklanden bij Oldebroek. Men was in de vroege Middeleeuwen nog niet in staat om de dichtbegroeide moerasgebieden te ontginnen. Pas toen men geleerd had om die laaggelegen gebieden af te wateren kon men de vruchtbare gronden in cultuur brengen. Zo'n moerasland noemde men een broek. De broeken werden toen de laaggelegen weidegronden bij een nederzetting. Ze werden vaak genoemd naar de nederzetting waarbij ze lagen, bijvoorbeeld Emsterbroek, Oenerbroek en Vemderbroek. In de Broeklanden bij de oude nederzetting Oldebroek bleken weinig oude veldnamen voor te komen. De oorzaak daarvan is dat het gebied pas laat, in de 19^e eeuw, in cultuur werd gebracht. Niet ver van de Broeklanden ligt het Oosterbroek met een paar honderd veldnamen. De noodzaak om aan een perceel grond een naam te geven verdween in 1832, toen het Kadaster werd ingevoerd en elk perceel een nummer kreeg. De praktijk was echter dat de stukken grond nog lang bij hun naam werden genoemd, en er ontstonden nog talrijke nieuwe veldnamen. Vooral door de ruilverkavelingen na de Tweede Wereldoorlog verdwenen de meeste veldnamen.

ONTGINNINGEN

Toen in de 14^e eeuw veel moerasgebied door monniken werd ontgonnen en ontwaterd door het graven van weteringen, ontstonden de namen **broek** (Oldebroek en Nijbroek) en **poel**. In onze regio is ook bekend de benaming **laar** (dialect: het Loar tussen Vaassen en Emst), een open plek in het bos, zoals in Dasselaar en Hartelaar. Een vrij onbekende benaming in dit verband is het woord **iewe**. Hierbij gaat het om een stuk grond waarop taxus groeide. Taxus werd gebruikt om gereedschap van te maken. Dit woord leeft nog voort in de 'Eeuwhorstweg' in Vaassen. Absoluut uniek in Nederland is de benaming **gorier** die vroeger voorkwam in de omgeving van Elburg. Het ging daarbij om een persoon die ontgonnen moerassige

en modderige grond bewerkte, een zogenaamd goor.

Een andere bekende benaming is **voorde**, een van oorsprong doorwaadbare plek in bijvoorbeeld een beek. Duistervoorde is hiervan afgeleid, maar ook dicht bij huis, Schaveren, oorspronkelijk *Schaeffoorde*, een doorwaadbare plek in een beek waar de schapen werden doorgedreven om gewassen te worden. Ook Coevorden is hiervan afgeleid, maar daar ging het om koeien.

BOERDERIJNAMEN

In de loop van de tijd werden boerderijen vaak genoemd naar het gebied waar ze gebouwd werden, zoals Kraaienberg en Beukelaar, en later ook naar de eigenaren: Hagedoorns Plaatse en Brouwerserve. In de regio Epe/Heerde waren bekende

boerderij- en later familienamen: Bijsterbosch, Rorijs en Uitslag.

Percelen of akkers werden vaak genoemd naar de begroeiing die men daar aantrof, zoals Distelkamp en Klaverkamp, of naar de oppervlakte ervan: Driemorgen (een morgen was 0,8 ha groot; een stuk grond dat men in één morgen kon bewerken).

De boerderij De Speldekamp. De naam Speldekamp is een van de Veluwe namen die oorspronkelijk alleen als veldnamen voorkwamen. Een 'speldekamp' was een stuk bouwland waarop de graansoort spelt werd verbouwd. Maar de naam Speldekamp ging over op een boerderij bij dat perceel bouwland, en naar de boerderij De Speldekamp aan de Middelbeekse Allee noemden zich de bewoners of eigenaren (Speldekamp, Spelkamp). Op de Noordoost-Veluwe is het vaker voorgekomen dat een veldnaam een boerderijnaam werd en daarna een familienaam. Een Esschert was een met essen begroeid stuk grond, de boerderij bij dat bos kreeg de naam De Esschert en de bewoners waren de mensen 'van de(n) Esschert'. Voorbeelden van andere veldnamen die boerderij- en later familienaam werden zijn Bijsterbos(ch) (een 'bijster' bos was een dichtbegroeid, moeilijk toegankelijk bosgebied), Uitslag (een aan de rand gelegen perceel grond, een 'slag' was een stuk grond dat men had opgedeeld), Rorijs (een 'roderijs' was een bosgebied dat men had gerooid). In Apeldoorn ontstond de familienaam Ganzenvles door vernoeming naar de boerderij De Ganzenvles, die op zijn beurt genoemd was naar een 'vles' (een vennetje of plas) dat genoemd was naar de aanwezigheid van ganzen.

VELD- EN AKKERNAMEN

Er zijn nog veel meer veld- en akkernamen in gebruik geweest, zoals **hoeve, kamp, maat, weerd, m(h)eent, brink, enk, hof** en **mars**. Toen in 1832 de kadastrale registratie werd ingevoerd, waren de oude veld- en akkernamen niet meer nodig. Maar tot op heden zal menig boer nog de oorspronkelijke benaming van een akker of een ander agrarisch perceel feilloos weten te benoemen!

Hiermee beëindigde de heer Otten zijn even leerzame als interessante lezing.

VOOR DE OORLOG GINGEN WE GRAAG DANSEN...

WILLEM VELDKAMP

In dit artikel staat het verzetswerk van de heer G.S. van Lohuizen centraal. Zijn principiële houding, zijn verdiensten voor het verzet en zijn uitgesproken standpunten krijgen de nodige aandacht. De invloed van de oorlogstijd op zijn leven komt ook aan de orde. Tevens wordt de vraag beantwoord waarom de amateur-historicus Van Lohuizen zelf geen uitgebreid onderzoek heeft gedaan naar het verzet in de plaats Epe.

VERZET IN EPE

In 1989 heb ik mijn studie geschiedenis aan de hogeschool Windesheim afgerond met een scriptie over het verzet in Epe tijdens de Tweede Wereldoorlog. Als geboren en getogen Epenaar was ik nieuwsgierig naar hetgeen zich in Epe had afgespeeld. Over de illegaliteit in deze plaats was nog nauwelijks iets geschreven en in deze leemte probeerde mijn werkstuk te voorzien. Die scriptie diende als basis voor het boek *Verzet in Epe* dat in 1995 het levenslicht zag.

Toen ik in 1986 begon met het onderzoek, was het mij al duidelijk dat G.S. van Lohuizen een belangrijke bron zou kunnen zijn. Ik koos ervoor hem nog niet te raadplegen. Het leek me in algemene zin verstandig dat ik welvoorbereid aan de *oral history* begon, maar in het geval van Van Lohuizen speelde er wellicht ook iets anders. Ik zag hem als een autoriteit op het gebied van de lokale geschiedenis, die bovendien op mij, tijdens de spaarzame momenten dat we elkaar troffen, een wat strenge indruk maakte. Ik vermoedde dat ik hem moest winnen voor mijn project en ik weet nog als de dag van gisteren dat ik licht gespannen was, toen ik hem voor het eerst benaderde. Tijdens dat telefoongesprek werd duidelijk hoezeer ik me vergist had. Van Lohuizen gaf aan dat hij er heel gelukkig mee was dat eindelijk iemand onderzoek zou verrichten naar het verzet in Epe. Een kennismakingsgesprek volgde al vlot. Hoewel we elkaar sindsdien nog een aantal keren ontmoet hebben, was ons contact vooral gebaseerd op briefwisselingen. In het voorjaar van 1987 begon onze correspondentie en medio 1989, nu 25 jaar geleden, ontving ik zijn laatste brief. Bij het bestuderen van de brieven werd het mij nogmaals duidelijk hoezeer hij mij gesteund en aangemoedigd heeft. Hij moet tientallen uren hebben besteed aan het beantwoorden van mijn vele vragen. Daarbij was het dagboek van zijn moeder een heel belangrijke bron. Vele fragmenten typte hij over of hij maakte kopieën uit dit indrukwekkende document. Als jonge onderzoeker vond ik het toen niet zo bezwaarlijk dat hij steeds de selectie maakte. Van Lohuizen: *'Het is mogelijk kopieën te maken uit de dagboeken. Het schrift is duidelijk. Tegen gebruik en publicatie van enkele heb ik geen bezwaar. Maar ik maak de kopieën en beslis welke je mag*

gebruiken. *Geef dus maar op.*' Van Lohuizen beschouwde delen van het dagboek als privé. Hoewel ik zijn keuze begrijp, vind ik nu dat hij het dagboek indertijd beschikbaar had moeten stellen voor zelfstandige bestudering. Jaren later, nadat Van Lohuizen en zijn vrouw al geruime tijd overleden waren, kreeg ik via de familie een kopie van het dagboek. Met meer dan gemiddelde belangstelling heb ik me er toen van vergewist of de keuzes van Van Lohuizen verantwoord waren. Dat waren ze.¹⁾

De laatste brief van Van Lohuizen aan mij dateert van 10 juli 1989 waarin hij een reactie geeft op mijn scriptie uit 1989. Een fragment daaruit:

'Toen het aankwam en ik het mijn vrouw gaf om het door te kijken, heeft zij het in een ruk uitgelezen. Haar commentaar: "Dat jochie kan goed schrijven, wat zit het goed in elkaar en wat heeft hij de sfeer goed getroffen. Het is of hij het zelf beleefd heeft." Een soortgelijke reactie zou ik willen geven. Het zit goed in elkaar, stijl en taal zijn prima en het loopt erg plezierig om te lezen. Op de inhoud heb ik geen aanmerkingen. Ik vind het knap, dat je uit die berg van gegevens zoveel eruit gehaald hebt, dat het net goed is. Het voornaamste is aangegeven, niet te uitvoerig, maar duidelijk. De twijfelgevallen heb je netjes omzeild en minder belangrijke verhalen worden bewaard voor "het boek". (...) Ik ben blij, dat je deze hele kluit van het verzet hebt aangepakt en voor zover de scriptie betreft, hebt uitgevoerd. Ds. Ter Braak heeft vaak aangedrongen, dat ik dat zou doen. Ik kon dat niet, was te subjectief. Maar ook zó grondig als jij, dat had ik niet gekund. Ik hoop wel, dat jezelf ook het boek zult schrijven. Ik begrijp, dat de baan je helemaal opeist, vooral nu het een hele baan wordt. Maar een ander... nee. Jij zit er in, weet wat belangrijk is en wat bijzaak is. Ik geloof niet dat een ander het zó goed zal kunnen. Succes.'

Uit dit citaat worden twee zaken duidelijk. Van Lohuizen had een heldere kijk op zijn (on)vermogen de oorlogstijd objectief te beschouwen. Hij was te zeer betrokken en hij had, zoals verderop duidelijk wordt, heel uitgesproken standpunten. Hij koos ervoor om in beperkte mate over de oorlog te schrijven. In het mededelingenblad van onze historische vereniging verscheen in 1970 onder de kop *Een stukje ondergronds verzet* een artikel van zijn hand over de verzetsgroep Het Driemanschap en hij beschreef aan de hand van fragmenten uit het dagboek van zijn moeder de bevrijding van Epe. Wel maakte hij vele aantekeningen over de oorlogstijd. Deze zijn in het Streekarchief Epe, Hattem en Heerde te vinden.

Tevens wordt uit zijn schrijven duidelijk dat hij het vermogen had anderen aan te moedigen. Het behoeft geen betoog dat zijn bericht mij gestimuleerd heeft tot de uitgave van *Verzet in Epe*.

Niet alleen mij moedigde hij aan, zo ook leerlingen van mij die hem in december 1989 schriftelijk interviewden. Uit zijn uitvoerige reactie van 27 december 1989:

'Voor ik jullie brief van 13 december j.l. beantwoord, eerst even enkele opmerkingen. Ik ben blij, dat jullie duidelijke vragen gesteld hebben en wel zó, dat hieruit blijkt, dat jullie je in de materie verdiept hebt. Verder mijn compliment over de indeling van de brief en over het schrift. Duidelijk en regelmatig. Dat zie ik wel eens anders.'

Uit deze brief volgen verderop nog meer citaten, omdat die een helder beeld geven over Van Lohuizen als verzetsman. Daar waar mogelijk komt Van Lohuizen in dit artikel zelf aan het woord. Deze keer is het aan mij voorbehouden een selectie te maken.

HET DRIEMANSCHAP

In augustus 1942 besloten de heren D. Hendriks, T. Jonker en mevrouw E.J. van Lohuizen-van Wielink samen te gaan werken met het doel zoveel mogelijk vervolgd, onder wie veel Joden, te helpen. Deze personen kenden elkaar van de Grote Kerk en de Vrijzinnig Democratische Bond. Het Driemanschap wist zich onder meer gesteund door familieleden. Zo hebben G.S. van Lohuizen en zijn vrouw belangrijke bijdragen geleverd aan het indrukwekkende verzetswerk van het genoemde drietal. Volgens een berekening van G.S. van Lohuizen heeft Het Driemanschap aan negentig Joden onderdak gegeven. Uiteindelijk zouden tweeënzeventig van hen de oorlog overleven. Onderduikers vonden een schuilplaats bij de helpers zelf, maar vooral ook in de huizen die door Het Driemanschap gehuurd werden. Deze waren over het algemeen in de bossen gelegen. Hulp werd niet alleen geboden aan Joden, maar ook aan verzetsmensen, tewerkgestelden, kunstenaars en politici.

VROEG IN VERZET

Deze verzetsgroep is relatief vroeg met het verzetswerk begonnen. Het verzet kwam in ons land immers pas vooral op gang, toen de meeste Joodse landgenoten al weggevoerd waren. Hoe kwam het dat deze Epenaren zich al relatief vroeg in de oorlog niet wilden neerleggen bij de maatregelen van de bezetter?

Van Lohuizen schreef hierover in zijn brief aan mijn leerlingen:

'Ik zelf ben een jaar lang, 1933-1934, voor studie in Braunschweig, Duitsland geweest. Ik kwam daar aan in april 1933 en Hitler had op 30 januari 1933 de macht gegrepen. Ik heb dus de begintijd van Hitlers tijdperk van nabij meegemaakt.

Eén van de eerste dingen, die ik daar meemaakte was de boekverbranding op 10 mei. Op een groot plein, omringd door een grote massa mensen werden daar boeken verbrand van joodse, communistische en andere schrijvers, die "vijanden" van het volk waren. Dit heeft een grote indruk op mij gemaakt. Boeken van grote en belangrijke schrijvers en grote politici werden daar, nadat ze met veel machtsvertoon uit de bibliotheken waren gehaald, verbrand. Enige maanden nadat Hitler de macht overnam, was dus de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting op brute wijze afgeschaft.

In het jaar, dat ik daar woonde en me intensief bezig hield met deze nieuwe dictatuur, heb ik veel dingen, die wij in het vrije Holland gewend waren, zien verdwijnen. Steeds meer vrijheden verdwenen en steeds meer verplichtingen kwamen er bij.

Mijn vrouw (toen verloofde) en ik zijn in 1936 en 1938 op bezoek geweest bij een vriend, die ik daar gemaakt had. Vooral de tweede keer was het "unheimisch". Op straat, met de vriend tussen ons in, keek hij telkens achterom of we niet gevolgd werden en of we niet afgeluisterd werden. Angstaanjagend. We waren blij dat we weer in Holland waren.

In de 2e helft van de dertiger jaren werd hier in Nederland de Vereniging "Eenheid Door Democratie" (E.D.D.) opgericht, waar mijn verloofde in Meppel bestuurslid van was en ik in Epe gewoon lid. Deze vereniging was opgericht om de opmars van de N.S.B. tegen te houden. Maar op de vergaderingen hoorden wij ook veel over wat er in Duitsland gaande was:

1e, de zogenaamde "Rhöm-revolutie", waarbij de top van de S.A. vermoord werd, maar waar het vooral om de homosexuelen ging, die als beesten bij massa's vermoord werden.

2e, de "Kristalnacht", waarbij de joodse winkels en synagogen geplunderd werden en in brand gestoken. Toen werden ook veel joden opgepakt en naar concentratiekampen gebracht. (In 1939 waren er in Berlijn van de 175.000 joden nog 75.000 over. De rest was al opgeborgen in o.a. Oraniënburg, een van de eerste concentratiekampen.) Het begin van de jodenvervolging.

3e, in het grensgebied in Duitsland, dat grenst aan Drenthe, werden in de uitgestrekte veengebieden kampen ingericht, waar de gearresteerde communisten, sociaal-democraten en anderen, die "lastig" waren, naar toe gebracht waren. Dit was het begin van de vele concentratiekampen voor niet-Joden.

In Duitsland werden al deze berichten afgedaan als "Greulmärchen", dus ontkend of afgezwakt, maar het was helaas maar al te waar.

Toen de oorlog op 10 mei 1940 uitbrak hier in het westen, waarbij Nederland natuurlijk onder de voet gelopen werd door de goed bewapende troepen van Hitler en ook België en Frankrijk in korte tijd zich gewonnen moesten geven, was het met onze vrijheid gedaan. Vooral omdat wij, in tegenstelling tot België, Frankrijk en Denemarken, geen militaire macht, maar een burgerlijke regering o.l.v. Seijss-Inquart kregen. In korte tijd werden hier de burgerlijke vrijheden steeds meer beknod. Doordat wij wisten, hoe het in Duitsland gegaan was, wisten wij ook, hoe het hier zou gaan. Al snel na de capitulatie werden zgn. gijzelaars (vooraanstaande mensen) opgepakt en naar Buchenwalde (ook een concentratiekamp) gebracht. De beperkingen werden langzaam ingevoerd, zodat je, bijna onmerkbaar, steeds meer dingen niet mocht.

Een half jaar later nadat wij getrouwd waren, dus begin 1941, hadden wij al onze eerste onderduiker, iemand die moest verdwijnen omdat hij gezocht werd i.v.m. de "Vorrinkgroep", de ondergrondse voortzetting van de S.D.A.P., die opgerold was. Het was een goede kennis van ons. Hij zat in nood. Natuurlijk neem je toch zo iemand in huis! Nu noem je zo iets een verzetsdaad, maar toen was het toch vanzelfsprekend, althans voor ons. Ja en in die tijd gaven wij ook al illegale krantjes door, o.a. Het Parool en andere.

Wij waren anti-duits, omdat zij maatregelen namen, die tegen mensen waren gericht. Tegen mensen individueel, tegen mensen in groepen en tegen joden, zigeuners en homosexuelen. Dáár verzetten wij ons tegen. Tegen onderdrukking en onrecht, dat mensen werd aangedaan. Niet uit vaderlandsliefde. Dat woord heeft voor mij geen inhoud. Ik vind het iets sentimenteels en ieder denkt aan wat anders. Het hoort m.i. bij het leger en gewapend verzet. Wij waren en zijn anti-militaristen, wij deden dus niet aan gewapend verzet.'

De Van Lohuizens waren dus goed geïnformeerd, veel beter dan de meeste Nederlanders. Bovendien waren zij in staat om die informatie op waarde te schatten. Zo

hadden zij redenen te veronderstellen dat tegenstanders van de Duitsers een ongewisse toekomst tegemoet gingen.

Het zijn die wetenschap en politieke betrokkenheid die ervoor zorgden dat het verzet op gang kwam. Vanwege de vele contacten op vele terreinen en de grote aanloop van toeristen in hun winkel werden de Van Lohuizens ook eenvoudigweg gevraagd iets te doen voor de medemens. Ze werden in de gelegenheid gesteld het verzetswerk op te pakken. Dat zij vervolgens geen 'nee' verkochten, zegt veel over hen.

PRINCIPIËLE HOUDING

Het zit in de aard van deze familie om haar stem te laten horen als er sprake is van onrecht. Zo schreef mevrouw Van Lohuizen-van Wielink al op 28 november 1940 in haar oorlogsdagboek: *'Ze zullen weten (de Duitsers) dat wij ons geen maatregelen laten opdringen, die indruischen tegen alles wat betamelijk is.'* In haar oorlogsdagboek schreef zij uitvoerig over het onrecht dat ons land werd aangedaan. Met name de maatregelen tegen de Joden worden gedetailleerd beschreven en van commentaar voorzien.

Ruim veertig jaar na de bevrijding schreef Van Lohuizen over hun houding:

'Het belangrijkste van mijn verzet vind ik nu onze houding t.o.v. de bezetter. Zoals de SD in Apeldoorn zei, jullie houding is zo "anti", dat we je daarom alleen al vasthouden. Vanaf het begin heb ik mij principieel opgesteld. Ik wilde niet met de moffen samenwerken en wat zij goed vonden, wantrouwde ik. (...) Joden moesten per 3 mei 1942 de jodenster dragen. Mijn vrouw en ik gingen op 3 mei met de jodenster op naar de kerk.

Wanneer moffen van de Wehrmacht in de winkel kwamen voor schaarse artikelen die niet op de bon waren, dan werd dat geweigerd. Natuurlijk ook de distributieartikelen. Natuurlijk werd er geen koper en tin ingeleverd en de radio bleef in huis. Ook de auto werd, toen het nodig werd, opgeborgen.

Najaar 1944: grote razzia's in bossen en in dorp. Alle mannen moesten zich melden voor tewerkstelling aan de IJssel in Olst. Gijzelaars werden aangewezen, wanneer niet ieder kwam. Ook toen heb ik geweigerd mee te gaan. Ik weigerde mij vrijwillig te melden om in dienst van de bezetter versterkingen aan te leggen. Helaas in Vught, Venlo en Deventer, toen ik gevangen zat heb ik wel mee moeten werken, al ging het langzaam. (...)

Ik vond het belangrijk om me in het openbaar tegen de moffen te verzetten, om daardoor ook anderen aan te sporen hetzelfde te doen. Zo ook op 30 april 1943 (April-meistaking, wv), toen er stakingen waren in de fabrieken, postkantoor, gemeentehuis, hotels, e.d. Ik heb de zaak gesloten en ben de straat op gegaan om meer mensen bij de staking te laten aansluiten.'

Medio 1942 werd het steeds duidelijker voor de Van Lohuizens dat de acties van de Duitsers om een reactie vroegen. Op 10 juli 1942, in een periode waarin de maatregelen tegen de Joden heftiger worden, vermeldt het dagboek van mevrouw Van Lohuizen-van Wielink: *'Waarom, o waarom moet er toch zoo'n ontzaggelijk leed over dit deel van Gods kinderen gebracht worden. Je ziet soms geen licht daarin, zij zijn*

toch niet de schuld van de oorlog. Op 13 juli 1942: *'Verschillenden probeeren Joden op te bergen. Bij G. en S. (G.S. van Lohuizen en zijn vrouw Siny, wv) is vanmorgen al iemand gekomen en om half 5 de tweede. De eerste beschikt over een identiteitskaart zonder J, de andere, een vrouw, nog niet. Voor de eerste had ik gelukkig een goed onderdak gevonden, de tweede blijft voorlopig bij hun. Wij hebben zoveel logees in deze tijd, kunnen moeilijk iemand hebben. Het was al aan Joden verboden om zich op te houden bij Christenen in huis, allemaal maatregelen die nu 't opbergen van hun gevaarlijk maken. Maar hun leven is evengoed wat waard als 't onze, we moeten helpen, niet bang zijn.'* Kort hierna ontstond Het Driemanschap en werd begonnen met het huren van huizen, zodat Joden konden onderduiken.

Het geloof speelde voor mevrouw Van Lohuizen-van Wielink een belangrijke rol. Ze zag het dan ook als haar christenplicht om vervolgd te helpen. Veel geestelijke steun vond zij bij dominee W.F.H. ter Braak, de predikant van de Grote Kerk, die geen blad voor de mond nam en het niet alleen bij woorden liet. In het dagboek verwijst zij veelvuldig naar de preken van Ter Braak. Of G.S. van Lohuizen inspiratie en kracht vond in het geloof, valt hier niet zeggen. Het valt te verdedigen om te stellen dat het geloof een rol speelde. Van Lohuizen voelde zich en was immers betrokken bij de gemeenschap van de Grote Kerk, maar hij heeft zich er, in tegenstelling tot zijn moeder, niet over uitgelaten en de jonge onderzoeker heeft er blijkbaar niet naar gevraagd.

De Van Lohuizens hadden overigens niets op met het gewapend verzet. Zij waren actief lid van de vereniging *Kerk en Vrede* die zich al vanaf 1924 binnen en buiten de kerken inzet voor ontwapening en geweldloosheid. Op haar site staat deze zienswijze als volgt geformuleerd: *'Kerk en Vrede gelooft dat het onjuist en onverantwoord is om te geloven in en te vertrouwen op geweld. Elke poging tot (religieuze of ethische) rechtvaardiging van militair geweld en de voorbereiding ervan verhindert het werken aan wezenlijke verzoening waartoe gelovigen en religieuze instellingen zijn geroepen.'*²⁾

7257-B1-14

G.S. van Lohuizen heeft vooral in het eerste jaar belangrijke bijdragen kunnen leveren aan het verzetswerk van Het Driemanschap. Meerdere keren heeft hij zijn verzetswerk echter moeten minderen of moeten staken. Hij werd twee keer gearresteerd en gevangengezet. In die tijd bleef zijn vrouw het verzet ondersteunen. Hun huis op het dorp fungeerde al vóór de arrestatie van Van Lohuizen als eerste halteplaats voor Joodse onderduikers. Ook een kopstuk uit het verzet, de Duitse Jood Gerhard Badrian, vond bij hen een veilige plek.

Van Lohuizen werd met een aantal Joodse onderduikers op 2 september 1943 opgepakt. Hij verbleef in het beruchte Oranjehotel in Scheveningen en enige tijd later in Kamp Vught, dit onder nummer 7257-B1-14. In Vught ontmoette hij zijn vader die in november van hetzelfde jaar gearresteerd werd. Van Lohuizen verbleef ruim acht maanden in gevangenschap voor hulp aan Joden. Op 6 mei 1944 kwam hij vrij. Tot aan de volgende gevangenneming op 11 maart 1945 heeft hij het verzets-

werk moeten beperken, omdat het ondergrondse werk van Het Driemanschap niet meer onbekend was bij de Duitsers. Temeer omdat ook zijn moeder twee keer voor enkele weken achter slot en grendel verdween.

PIJNLIJKE GEVOLGEN

Over de arrestaties en de gevangenschap liet Van Lohuizen zich nauwelijks uit. De herinneringen daaraan en de gevolgen ervan waren te pijnlijk. Heel in het kort, in één zin, vertelde hij dat hij geslagen was en dat hij dientengevolge gekweld werd door hoofdpijnen. Ook tekende ik uit zijn mond de volgende zin op: *'Voor de oorlog gingen we graag dansen, na de oorlog hebben we dat nooit meer gedaan.'*

Op de dag dat Van Lohuizen voor het eerst werd gearresteerd, noteerde zijn moeder het volgende in haar dagboek:

'6 jonge mensen gepakt. Tegen 3 uur zijn ze langs gekomen op weg naar de kazerne (voormalige marechausseekazerne en huidig politiebureau, wv). Ger ook, een beroerd gezicht. Goddank zag ik ze niet. Later kwam er huiszoeking bij hun, alles doorzocht, de bonnen die er nog waren had ik meegenomen, zoodat ze Goddank niets konden vinden. In de gang hebben ze alle portretten van 't Kon. Huis kapot getrapt en de foto's verscheurd. 's Avonds Ger nog in de kazerne opgezocht, D. (Van Lohuizens vader, wv) had 's middags brood en met Siny (de vrouw van Van Lohuizen, wv) 's avonds eten gebracht. Hoe is alles uitgelekt, wie heeft er doorgeslagen? Wat staat ons nog te wachten? Arme jongen, moet jij de tol voor ons betalen? Hij was dapper, maar down, 't was teveel voor hem. (...) Morgen om 7 uur gaan ze op transport, de Joden aan de ketting. G. mag op de logeerkamer van de opper slapen. Ze hebben hem boven op de kamer 's morgens de bril af laten zetten en toen om het hoofd geslagen en in de kniewagen getrapt. Hij wil 't niet weten, maar ik weet 't van Dick. Laatste wat Ger tegen me zei was: "Moeke, zul je nu voorzichtig zijn?" Wie of wat is hier de schuld? De beulen, hun loon zullen ze later wel ontvangen, niemand doet zoo iets ongestraft, wij hoeven dat zeker niet te doen. Ger zal sterk zijn in de komende dagen, maar 't is voor allemaal moeilijk.'

Op de website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei³⁾ vertelt dochter Elsbeth van Lohuizen onder meer over haar vader en wat de oorlog met hem gedaan heeft *'Als kind al liep ik bij de herdenking op 4 mei mee met mijn moeder. Ik wilde bij het verhaal van mijn familie horen. Mijn oorlogsbeeld is verbonden met wat mijn familie heeft meegemaakt in Epe. Tegenwoordig neem ik de honneurs waar en leg ik op 4 mei een bloemetje bij de graven van degenen die belangrijk waren voor mijn ouders.*

Mijn familie was eng goed. Daar krijg ik wel eens de kriebels van, dat valt niet te evenaren. Ze hadden een kruidenierswinkel. Al voor oktober 1940 kwam er iemand bij oma in de winkel vragen of zij een onderduikplek wist. Er ontstond een driemanschap met de postbode en een hoofdonderwijzer. Ze huurden zeven vakantiehuisen op naam van "goede" Nederlanders. Sommige onderduikers betaalden zelf. Voor anderen reisde mijn grootmoeder het hele land af om geld in te zamelen.

In september 1943 was er verraad en mijn vader werd opgepakt en later ook mijn grootva-

der. Zij kwamen in kamp Vught terecht, maar ik heb nooit begrepen waarom zij uiteindelijk vrij kwamen.

Mijn vader kwam als een wrak terug uit het kamp. De rest van zijn leven liep hij rond met gigantische hoofdpijnen. Ooit vroeg ik hem over kamp Vught, maar hij bleek er niet aan toe om daarover te praten. In mijn puberteit had ik een slechte verhouding met hem. Als hij zijn mond opendeed moest ik al huilen. Terwijl hij voor de oorlog een zachtaardige man geweest moet zijn. Nadat mijn ouders overleden kwamen de vragen. Vragen die bleven hangen en waarop ik ook geen antwoord vond in het oorlogsdagboek van mijn grootmoeder.'

UITGESPROKEN STANDPUNTEN

Voor Van Lohuizen was er onmiskenbaar een leven van voor en na de oorlog. In de oorlog had hij de uitersten van goed en kwaad meegemaakt. Zo had hij een grote bewondering voor het verzetswerk van zijn moeder. In haar bewonderde hij een ieder die zich principieel opstelde tegenover de bezetter en die daarbij niet de wapens ter hand nam. Het is daarom dat er in het boek *Verzet in Epe* een foto opgenomen is van zijn moeder. Van Lohuizen stelde als eis dat er geen foto van hem en

Mevrouw E.J. van Lohuizen-
van Wielink

zijn vrouw geplaatst zou worden. Zij waren slechts helpers.

Hij wist letterlijk van de pijn die een oorlog met zich mee kan brengen. De hoofdpijnen waren daarvan de stille getuigen. Ook was het onverteerbaar voor hem dat zoveel mensen tekortschoten in de oorlogstijd. Hij was teleurgesteld in hen. Tevens hoopte hij dat er na de bevrijding een ander Nederland zou ontstaan.

Heel illustratief is de rede die Van Lohuizen hield tijdens de dodenherdenking van 1970. Zijn denken, zijn uitgesproken standpunten kwamen toen duidelijk naar voren. Een aantal fragmenten:

'Wie waren deze verzetsmensen? Uit alle lagen van de bevolking kwamen zij voort, zij die zich verzetten tegen het onrecht en de verdrukking, tegen de onmenselijkheid en de onrechtvaardigheid.'

Maar opvallend was het, dat de leidinggevende groep van voor 1940, zij die politiek, geestelijk en maatschappelijk de leiding gaven, zich niet verzetten. Zich terugtrokken of zich aanpasten, steeds meer aanpasten en zo meededen aan de onderdrukking van de bezetter.

Op enkele verheugende uitzonderingen na, liet de intellectuele bovenlaag van onze bevolking verstek gaan – en de mensen, die zich verzetten, moesten het zonder deze leiding doen. Daardoor moest het verzetswerk in het begin gebrekkig zijn. Daardoor werden er fouten gemaakt, daardoor ook was er maar een zeer klein deel van Nederland, dat zich werkelijk verzette en er zich persoonlijk voor inzette.

De verzetsmensen waren geen helden en het waren zeker geen avonturiers. Het waren de

mensen, die voor hun geweten geen compromis konden sluiten, die al dat onrecht niet konden aanvaarden en in verzet kwamen, eerst bescheiden – later meer – om ten slotte niet anders meer te kunnen, dan zich verzetten tegen alles wat onrechtvaardig was.'

Daarna sprak Van Lohuizen over de steun die het verzet ontving. Vervolgens:

'Maar vaak, zeer vaak, teleurgesteld in velen, wanneer er hulp gevraagd werd, wanneer er onderdak gevraagd werd, en dit o – zo – vaak geweigerd werd uit angst voor eigen bezit of bang voor eigen leven.

Het verzet ging door. Na iedere arrestatie werden de opengevallen plaatsen weer ingenomen. Na ieder doodvonnis of deportatie gingen zij toch door, want het werk – het geestelijke en humane verzet moest doorgaan – het werd steeds meer – ondanks verraad en vele tegenwerking van zogenaamde goede Nederlanders.

En in deze tijd groeide er een hoop, dat ook na de oorlog het onrecht en de onderdrukking van voor 1940 niet meer terug zou komen. Na de bevrijding zou er een nieuwere, betere samenleving komen. Met deze hoop zijn vele verzetsmensen de dood ingegaan.

Helaas bleek na de bevrijding, dat de vooroorlogse krachten, dat de compromisfiguren uit de oorlog veel sterker waren dan de geest van het verzet. Voor zeer veel verzetsmensen werden de jaren na de bevrijding een desillusie.

De leidinggevende groep, die in de jaren 1940-1945 verstek liet gaan, zag kans om na 1945 de leiding weer in handen te krijgen. En de verzetsmensen, die geen compromis wilden in de oorlog en ook niet na de oorlog, werden als lastig en moeilijk aan de kant gezet. De bevrijding werd geen vernieuwing van de samenleving, maar een herstel van het oude, vooroorlogse.

En nu, 25 jaar na de bevrijding? Waar staan wij nu. Wat heeft het verzet en wat heeft de herdenking van het verzet en de bevrijding nog te zeggen aan jongeren? De kloof tussen de ouderen en jongeren is groter dan ooit. Wij herdenken terreur – angst – moed – verzet – dood en kameraadschap. De jongeren begrijpen dat niet. Zij zien, wat wij er de afgelopen 25 jaar van terecht brachten.

De woningnood is niet opgeheven. De welvaart gaat ten koste van milieu-verontreiniging. De democratie – d.w.z. het mee-beslissen – vervaagt steeds meer.

De jeugd ziet: Dictatuur bij onze Navopartners: Spanje – Portugal – Griekenland en achter het IJzeren Gordijn. Politieele acties in Indonesië en Korea. Oorlog in Vietnam en Cambodja. Terreur in Biafra en Zuid-Afrika.

En de jeugd stelt naastenliefde en vrede als ideaal. Hiervoor streden ook de mannen en vrouwen van het verzet. Maar het herstel na 1945 heeft geen vernieuwing gebracht, geen naastenliefde en geen vrede. Zou de jeugd van nu de fakkel van de verzetsmensen overnemen om toch te komen tot een andere, betere samenleving, waar zoveel mensen voor vochten en vielen?

Moge dit zo zijn, dan zijn die vele offers van het verzet niet tevergeefs geweest.'

Het valt voor te stellen dat een deel van de deelnemers aan de stille tocht de toespraak met gefronste wenkbrauwen aangehoord heeft, onder meer vanwege de politieke standpunten die geventileerd werden. Zouden bovendien de vertegenwoordigers van het gewapend verzet, die tot in de jaren negentig van de vorige

eeuw deelnamen aan de herdenkingen, geproefd hebben dat Van Lohuizen weinig waardering had voor hun verzetswerk? In algemene zin beschouwde Van Lohuizen het gewapend verzet wel als een mogelijke vorm van verzet, zij het dat hij daar uit ideologisch oogmerk weinig tot niets mee ophad. In zijn toespraak heeft Van Lohuizen het alleen over 'het geestelijke en humane' verzet. De gewapende variant noemt hij niet. Vormen van verzet, die in verband gebracht kunnen worden met gewapend verzet, zoals sabotage en spionage, stipt hij wel aan. Waarom schenkt hij geen aandacht aan de mannen en vrouwen uit Epe van wie het merendeel in de laatste fase van de oorlog lid werd van de Binnenlandse Strijdkrachten? Deze groep had immers een aantal doden te betreuren binnen haar gelederen. In een brief omschreef hij deze groep als een 'dilettantenstelletje', waarmee veel gezegd is. Zijn opvatting over het gewapend verzet als verzetsvorm en de wijze waarop aan dat werk ter plaatse invulling werd gegeven, zorgden er hoogstwaarschijnlijk voor dat Van Lohuizen deze ondergrondse activiteiten onderbelicht liet.

Nog een aspect uit zijn rede verdient de aandacht. Hij had forse kritiek op vele leidinggevendenden. Van Lohuizen had, bijvoorbeeld, weinig waardering voor sommige, lokale bestuurders en op meerdere momenten en plaatsen heeft hij deze kritiek ook geuit. Dikwijls gebruikte hij dan het woord 'slap' wanneer de houding van een leidinggevende besproken werd. Zo stond hij op het standpunt dat burgemeester Diepenhorst, die tot medio 1943 als burgemeester aangebleven was, na de bevrijding vervangen diende te worden door de gemeentesecretaris Van der Roest die zich, in zijn ogen, veel principiëler opgesteld had. Ook Van Lohuizens moeder was deze mening toegedaan. In het dagboek van mevrouw Van Lohuizen-van Wielink valt op 10 maart 1945 al het volgende te lezen:

'Burg. D. heeft volgens mij geen ruggegraat gehad, v.d. Roest zeker wel, die heeft 't recht om 't hoofd te worden.'

WAARDERING

Het kan haast niet anders dan dat de standpunten van Van Lohuizen op tegenstand konden rekenen. Die was er dan ook. Natuurlijk was er in Epe grote waardering voor het verzetswerk van Het Driemanschap en daarmee ook voor de inbreng van de Van Lohuizens. Waardering voor dit werk blijkt uit het feit dat mevrouw Van Lohuizen-van Wielink op 19 april 1945, de dag dat Epe officieel bevrijd was, bij de twee momenten dat er vanaf het bordes van het gemeentehuis tot de toegestroomde menigte gesproken werd, gevraagd werd ook op het bordes te verschijnen. 's Middags was de gemeentesecretaris de spreker en 's avonds de burgemeester. Het dagboek vermeldt op 19 april 1945 over de gebeurtenissen op die avond:

'Burgemeester Diepenhorst heeft het bewind toch weer overgenomen. (...) We hoopten dat v.d. Roest 't bewind in sterke banen zou leiden. Ik moest 's avonds mee naar boven en toen de deuren van 't bordes opengingen en v.d. Roest er op ging, moesten Toni (J. Daamen, marechaussee, troepencommandant Binnenlandse Strijdkrachten, wv), Materman

(marechaussee, plaatselijk commandant Binnenlandse Strijdkrachten, wv) *en ik er ook op. Een machtig gezicht dat volle marktplein. Ik kon Dick, Siny en Marja (dochter van G.S. van Lohuizen, wv) zien. Marja zag me en wuifde ook zo eenig. Na de speech van Diepenhorst werd het Wilhelmus gezongen. Waar ik nooit maar dan ook nooit aan had gedacht was dat ze mij bij de hoofdpersonen beschouwden. 't Viel me zo vreemd op 't lijf, ik heb veel gedaan, maar had altijd 't gevoel dat ik meer had moeten doen. En dat het in ondergrondse kringen zoo bekend was en gewaardeerd werd, had ik nooit gedacht. Bij al dat groote werk was ik maar zoo'n klein schakeltje.'*

De waardering voor de Van Lohuizens bleek ook uit de belangwekkende taken die mevrouw Van Lohuizen-van Wielink en haar zoon in de maanden na de bevrijding vervulden. Tijdens die werkzaamheden bleek menigmaal dat zij anders tegen zaken en mensen aankeken dan de personen met wie ze moesten samenwerken. Het werden momenten van teleurstelling. Zo werkte Van Lohuizen aan rapporten over leidinggevend en hun houding tijdens de oorlog. Zijn standpunt over hen werd niet altijd gedeeld, zeker niet door de beschrevenen zelf. Het werd de Van Lohuizens steeds duidelijker dat hun principiële, ideologische houding maar bij weinigen aangetroffen kon worden. Hun norm was veelal niet de norm van anderen of zoals Van Lohuizens dochter het hierboven al stelde: *'Mijn familie was eng goed. Daar krijg ik wel eens de kriebels van, dat valt niet te evenaren.'*

Het werk van Het Driemanschap mag zeker als heel bijzonder bestempeld worden. Het zorgde ervoor dat tientallen Joodse landgenoten het leven behielden. Dat dit drietal en zijn helpers, onder wie G.S. Van Lohuizen, relatief vroeg in de oorlog met het illegale werk begonnen en het werk tot aan de bevrijding konden voortzetten, springt ook in het oog. Dat men zo lang voor onderduikers zou moeten zorgen, had men aanvankelijk niet gedacht en dat werd een zware last. Al in het najaar van 1942 sprak mevrouw Van Lohuizen-van Wielink de hoop uit dat de oorlog weldra tot een einde zou komen.

Het werk van Het Driemanschap werd gewaardeerd met de eervolle Israëliësche Yad Vashem-onderscheiding voor de hulp aan Joden. Van Lohuizen was blij met dat huldebetoon en het was ook de enige onderscheiding waaraan hij waarde hechtte.

Vanuit de wetenschappelijke wereld kwam steeds meer belangstelling voor het werk van Het Driemanschap. Ook het dagboek mocht zich in een toenemende belangstelling verheugen. Van Lohuizen heeft deze ontwikkelingen niet meer meegemaakt, maar hij zou er content mee zijn, al is het wel de vraag of hij gelukkig zou zijn met het feit dat het dagboek nu openbaar toegankelijk is: het origineel valt te bestuderen bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie. Had hij het liever beperkt toegankelijk willen stellen?

Tot op de dag van vandaag onderhoudt de nu 97-jarige mevrouw E. Hendriks, die het werk van Het Driemanschap ondersteunde, contacten met de Joodse onderduikers van toen. Bovendien is zij nog steeds een belangrijke vraagbaak voor onder-

zoekers en publicisten. Het is verheugend dat wat Van Lohuizen omschreef als een 'stukje ondergronds werk' zo in de belangstelling staat en zo gewaardeerd wordt. Zo ook door de wetenschapper B.E. van der Boom, die in 2012 voor zijn belangwekkende boek *Wij weten niets van hun lot* de Libris Geschiedenis Prijs ontving. Dagboeken vormen de belangrijkste bronnen voor dit boek. Een daarvan is het exemplaar van mevrouw Van Lohuizen-van Wielink. In een interview⁴⁾ staat hij stil bij de principiële houding van Van Lohuizen:

'Gezeten aan de keukentafel in zijn huis in Leiden, leest historicus Bart van der Boom (1964) een passage voor uit zijn boek "Wij weten niets van hun lot: Gewone Nederlanders en de Holocaust". Hij raakt zichtbaar ontroerd door de dagboeknotitie van Els van Lohuizen, een gepensioneerde winkelierster in Epe die in de Tweede Wereldoorlog tientallen onderduikers hielp.

"Ger kwam vanmorgen met een zgn. Jodenster op in de kerk", schreef Van Lohuizen over haar zoon die in 1942 uit solidariteit met de Joden ook een davidster droeg. "Ik was bang dat er te veel op 't spel werd gezet. Wil voor mijn overtuiging desnoods de bak in gaan maar dit helpt zoo weinig. Als iedereen het deed, kan het indruk maken, maar 't zijn er maar weinig. 's Avonds vertelde hij al dat hij die 's middags had afgedaan omdat er al een kleindochter van dr. Loeff gearresteerd was. Het is moeilijk om te weten wat je doen moet."

Na een korte stilte zegt Van der Boom: "Elke keer als ik dit lees, word ik weer ontroerd. Ik weet niet precies hoe dat komt. Het is net als met bepaalde muziekstukken of poëzie. Van tevoren weet ik daarvan dat ik er door geraakt word, en elke keer gebeurt het weer."

Epe, juli 2014

NOTEN

- 1) De brieven en een kopie van het dagboek zijn in mijn bezit. Daar waar mogelijk is de oorspronkelijke spelling en interpunctie aangehouden. Ook de onderstrepingen zijn origineel.
- 2) Zie: www.kerkenvrede.nl
- 3) Zie: http://www.4en5mei.nl/4_en_5_mei/nationale_herdenking/wie_herdenken_we/wie_herdenken_we/naoorlogse_generatie/getuigenverhalen/elsbeth_van_lohuizen
- 4) Zie: <http://www.nrclux.nl/wij-weten-niets-van-hun-lot-bart-van-der-boom/nl/product/865573/>

VERSLAG VOORJAARSEXCURSIE

EEF BRUMMEL

Op zaterdag 24 mei jl. om 14.00 uur hadden zich zo'n dertig leden en belangstellenden verzameld op de parkeerplaats hoek Gortelseweg/Wildweg in Vaassen voor onze jaarlijkse voorjaarsexcursie.

De excursie, onder leiding van mevrouw Nathalie Vossen, regioarcheologe van onder andere de gemeente Epe, stond in het teken van de vorig jaar officieel geopende 6 km lange grafheuvellijn in onze gemeente.

Deze voor Nederland (en wellicht ook voor Europa) unieke grafheuvellijn bestaat uit zo'n 96 grafheuvels waarvan de oudste ongeveer 5000 jaar oud zijn. De grafheuvellijn, die in zijn totaliteit niet meer geheel is te traceren, komt uit bij de Grote Kerk in Epe. Op het grondgebied van de gemeente Epe komen in totaal nog 150 grafheuvels voor. Het tracé van de grafheuvellijn ligt deels in het gebied van het Kroondomein en van de gemeente Epe. Zo is het idee ontstaan om de grafheuvellijn Epe-Vaassen als cultuurhistorisch erfgoed niet alleen voor de toekomst te beschermen, maar deze ook inzichtelijk en beleefbaar te maken. Daarvoor zijn er vorig jaar in samenwerking met het Kroondomein en de Provinciale Staten van Gelderland een achttiental zogenaamde informatiepollers onthuld die dit voorjaar bij een aantal grafheuvels van de grafheuvellijn zijn geplaatst. Het zijn kleine ronde vitrinekastjes die uit de grond getrokken kunnen worden, met visuele informatie over grafheuvelvondsten. Langs deze pollers is een wandelroute te volgen, die wij tijdens de excursie hebben gelopen.

In Nederland kwamen oorspronkelijk ongeveer 14.000 grafheuvels voor, merendeels gelegen op de Veluwe, waarvan er nu zo'n 4.000 over zijn. De meeste zijn door erosie en vergraving verdwenen. Verschillende grafheuvels in het gebied van de grafheuvellijn, en zeker de oudste, zijn in het hedendaagse heideland-schap goed te herkennen, omdat dit niet veel veranderd is sinds het ontstaan van de grafheuvels. Aangenomen wordt dat grafheuvels

in het verleden dienst deden als oriëntatiepunt in het landschap. Over de inhoud van de grafheuvels is niet erg veel bekend. In sommige komen, naast menselijke overblijfselen, ook dierresten voor en bij een ervan is een paalstructuur met rondom een greppel ontdekt.

Tussen 1907 en 1909 werden de grafheuvels in het Kroondomein voor het eerst wetenschappelijk onderzocht, en wel door de archeoloog Holwerda in opdracht van koningin Wilhelmina. Er bleek sprake te zijn van een bepaalde architectuur in de grafheuvels. De oudste zijn van de zogenaamde enkelgrafcultuur maar er zijn ook (later gedateerde) grafheuvels waarin elf personen zijn begraven. De ouderdom van een grafheuvel wordt gerelateerd aan de vondsten van bijvoorbeeld graf-giften, maar kan ook vrij nauwkeurig worden vastgesteld op basis van koolstofda-tering. Grafgiften bestonden, naast bijvoorbeeld uit sieraden, ook vaak uit een standaardset van gebruiksvoorwerpen, waar de overledene in het hiernamaals gebruik van kon maken.

In de grafheuvellijn komen over circa 1,5 km zes grafheuvels voor die dateren van ongeveer 2800 v.C. In de periode 2000 tot 1800 v.C. komen er geen nieuwe grafheuvels voor en worden overledenen bijgezet in bestaande grafheuvels. Van 1800 tot 1400 v.C. komen er relatief veel nieuwe voor, van 1400 tot 1100 weer minder. Vanaf 1100 v.C. worden in de buurt van de bestaande grafheuvels urnenvelden aangelegd waarin crematieresten zijn aangetroffen. Uit de ijzertijd (circa 900 v.C. tot het begin van onze jaartelling) worden urnenvelden gevonden, waarin als graf-giften onder andere spintolletjes voorkomen.

In een van de pollers komt een kabouter voor, omdat men meent dat de latere grafheuvels te maken hadden met magische gebeurtenissen of dat er bepaalde le-genden aan gekoppeld werden.

De zeer interessante excursie eindigde, onder dankzegging voor de deskundige begeleiding van mevrouw Vossen, bij het circa 75 ha grote zogenaamde Celtic Field uit de ijzertijd, naast de parkeerplaats.

HET HANENDORP EN DE HANENDORPERWEG (VII)

EEN WANDELING LANGS OUDE EN NIEUWE PANDEN

EVERT DE JONGE

In deze slotaflevering gaan we de hoek om op de kruising Vaassensebinnenweg/Veldweg en Hanendorperweg, om de laatste twee huizen van het 'echte' Hanendorp te behandelen. Ze staan aan de Vaassensebinnenweg.

VAASSENBINNENWEG 1

Het oorspronkelijke huis op het perceel (sectie N66) zal circa 1820 gebouwd zijn op grond van de Marke van Emst en Westendorp. De bouwer was Gerrit Krieuwel, geboren in Haaksbergen, getrouwd met Gerharda Ankersmit. Het echtpaar kreeg drie kinderen; twee dochters overleefden hun ouders, zoon Jan werd nog geen 20 jaar.

In 1832 was, naast perceel N66, ook N65 eigendom van het echtpaar.

Kort daarna overleed Gerharda, in 1836 gevolgd door haar man. Volgens de Memorie van Successie woonde hij aan de Achterenk en liet niets na. Het huis en de grond waren toen al eigendom van de diaconie van Epe die het tot 1866 verpachtte en daarna verkocht aan Gerrit Logen, dagloner. Hij bleef niet lang eigenaar, want in 1873 verkocht hij het bezit aan Gerhardus Bouwmeester. Deze liet op perceel N65 een nieuw huis zetten, waarna het oude pand werd afgebroken.

Na zijn overlijden kwam het in bezit van Martinus Johannes Bouwmeester en diens vrouw Anthonia Maria Strunk. Zij zouden er tot circa 1923 blijven boeren om het huis over te doen aan Tonia van Dijk, dienstbode te Nijbroek, die vermoedelijk haar geld wilde beleggen. Dat deed ze maar voor twee jaar, waarna Johan van Schoonhoven, arbeider, eigenaar werd. Hij bouwde drie kippenhokken en zal dus tevens keuterboer zijn geweest.

Vóór 1995 werd het verkocht; toen werd er nog een dakkapel op de woning geplaatst.

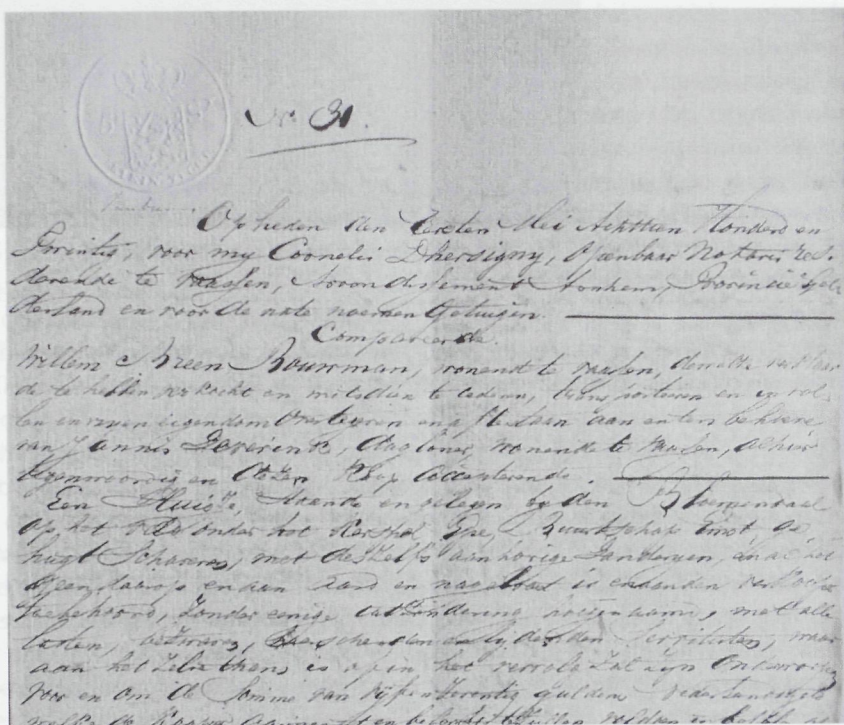
De toegangsweg naar het pand Vaassensebinnenweg 1

HET EERSTE HUIS IN HANENDORP: VAASSESEBINNENWEG 3

In 1806 trouwden in Vaassen Gerrit Gerrits (weduwenaar van Gijsje Roelofs), geboren in Epe in 1776, en Johanna Gerrits, geboren in Twello in 1778, beiden wonende te Vaassen.

Gerrit woonde met zowel zijn eerste als zijn tweede vrouw op de On(he)egde, een boerderij aan de Poelweg in Vaassen. Na zijn overlijden hertrouwde zijn weduwe (Vaassen 12-8-1811) met de ongeveer tien jaar jongere Wilhelmus Jans Breen, afkomstig uit Olst. Mogelijk dat het echtpaar Breen de eerste bewoners zijn geweest van het Hanendorp. Als dat klopt, waren zij de bouwers van een huisje dat de cartograaf De Man in 1812 op zijn (militaire) kaart van de Veluwe intekende ten zuiden van Schaveren en ten westen van de Achterenk. Evengoed kan het huisje ouder zijn geweest en wellicht al rond 1800 zijn gebouwd. Het was hoe dan ook het oudste huis van het 'echte' Hanendorp, al zou die naam pas vanaf ongeveer 1850 gebruikt worden voor de groep huizen.

Interessant is een notariële akte van 1 mei 1820, waarin Willem Breen, bouwman in Vaassen, een huisje 'staande en gelegen bij den Bloemendaal op het veld in het kerspel Epe buurtschap Emst gehugt Schaveren' met bijhorend land aan Jannes Lieferink, dagloner, te Vaassen verkocht. De akte meldt niet hoe Breen aan de grond was ge-

De notariële akte van 1 mei 1820, waarin Willem Breen een huisje 'staande en gelegen bij den Bloemendaal' met bijhorend land verkoopt aan Jannes Lieferink. De akte meldt Lieferink, maar uit andere bronnen (kadaster) blijkt dat het om Lieferink gaat.

komen. Het meest voor de hand liggend is dat het oorspronkelijk eigendom was van de Marke van Emst en Westendorp.

Bij de opmaak van het kadaster (1832) was Jannes Lieferink nog steeds eigenaar van het huisje dat genummerd werd als N43, met het huisperceel 0,15 ha groot. Na het overlijden van zijn vrouw werden de kinderen mede-eigenaar. Een vierde part werd daarna verworven door Gerhardus Bouwmeester, toen nog landbouwer in Oene. Later was hij de alleenbezitter.

Na een verbouwing volgde de omnummering naar N510. In het kadaster werd toen het ons al bekende echtpaar Bouwmeester als eigenaars geregistreerd. Later was Johannes Hermen Bouwmeester – geen zoon – eigenaar. Het adres werd toen Vaassensebinnenweg 3.

In de jaren twintig van de vorige eeuw werd M.J. Bouwmeester (zie hiervoor) eigenaar. Op 18 maart 1929 kreeg hij toestemming voor het bouwen van een boerenwoning. Aannemelijk is dat hij de oude woning vanaf dat moment is gaan gebruiken als stal, maar zekerheid is daarover niet te geven.

In 1958 kreeg zijn opvolger J. Bouwmeester toestemming op de nabij gelegen percelen – die nog de oorspronkelijke kadastrale nummers N42 en 44 hadden – een veldschuur te bouwen. In 1959 volgde vergunning voor een varkensschuur.

Kort daarna werd Gerrit Braakman eigenaar. Deze liet 1963/64 de woning verbouwen, in 1965 volgde nog een vergroting van het huis. Zijn zoon H. Braakman liet in 1966 een kippenhok verplaatsen van de Oranjeweg naar de Vaassensebinnenweg. In 1967 werd er nog gesleuteld aan de bedrijfsgebouwen.

NASCHRIFT

Recapitulerend: de oudste boerderij van het Hanendorp is het pand van 'Scholten' (eind 18^e eeuw). De andere boerderijen dateren van het begin van de 19^e eeuw, terwijl vanaf circa 1900 huizen werden gebouwd aan de Hanendorperweg, nadat de woeste gronden, eens eigendom van de Marke van Emst en Westendorp, ontgonnen werden. Het 'echte' Hanendorp was een groep huizen/boerderijen rond de kruising Vaassensebinnenweg/Veldweg en Hanendorperweg. Daar stond zo rond 1800/1810 een eerste huis.

Met deze aflevering is een einde gekomen aan mijn wandeling, want voorbij de genoemde kruising staan verder alleen maar 'nieuwe' huizen, alle gebouwd in de 20^e eeuw. De geschiedenis van deze panden gaat veelal niet verder terug dan 1930/1940 en vanwege de privacy stop ik meestal

Op de plek van het vermoedelijk oudste huis van het 'echte' Hanendorp staat thans een verbouwde boerderij (Vaassensebinnenweg 3)

rond de jaren 80 van genoemde eeuw, zodat er minder te vertellen is. Volgend jaar stap ik op de fiets en dan hoop ik bijzondere panden in Emst aan u voor te stellen, zoals De Emsterhof, De Smallert en Het Witteveen, en om alvast een tipje van de sluier op te lichten: als eerste behandel ik dan het oudste woonhuis van Emst. Onlangs werd ontdekt dat de muren van omstreeks 1600 zijn. Bij nader onderzoek bleek het om een voormalig horig goed te gaan, waarvan de geschiedenis te volgen is tot in de 16^e eeuw.

oudheidkundige kring voorst

Op de tekening van Peter Visser (bladzijde 11) ziet u het centrum van Epe, met v.l.n.r.: voorloper van de huidige pizzeria; de Posthoorn (let op de pomp, en wat mogelijk dezelfde boom als nu is); woning van burgemeester/notaris Mr. G.W. van der Feltz (in 1879 wordt hier Vijvervreugd gebouwd); pand van Wim van Putten (in 2014 cadeaushop); Grote Kerk; onbekend (in 2014 kledingwinkel Centro).

Op onderstaande tekening het dorpscentrum vanuit een andere hoek (v.l.n.r.): voorloper van wat nu Middelink is; pand Van Vemde; hoek Beekstraat/Willem Tellstraat; Grote Kerk; stalhouderij Hartog; hotel Het Wapen van Epe; onbekend; pand van Wim van Putten (nu cadeaushop); woning burgemeester/notaris Van der Feltz.

HERINNERINGEN AAN GERRIT SANDER VAN LOHUIZEN

LIJDA VAN DEN BREMEN-JONKER

Mijn vroegste herinneringen aan Gerrit van Lohuizen dateren uit de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog. Nog zie ik hem bij mijn ouderlijk huis aan de keukendeur staan, met in zijn hand een koffertje. Een wat afgemeten man met – achter z'n brillenglazen – een paar heel welwillende ogen. Hij 'kwam voor het brilletje van opoe' en liep meteen maar door naar de kamer waar hij haar in haar ledikant wist te liggen. Terwijl hij al pratende een stoel bijschoof, kwamen eerst de familieverbanden voorbij. Een gegeven waar ik toen nog niet veel van begreep en wat ik ook een beetje vreemd vond. Immers, hoe konden die 'vreemde mijnheer' en mijn opoe nu neef en nicht zijn? In een verre verte weliswaar, maar toch...

De koffer ging open en ik zag een wirwar aan brilletjes, al dan niet in kokers. Het werd een steeds weer passen en een stukje krant lezen, waarbij opoe in eerste instantie hevig 'nee' schudde en de mannenstem even zo vaak vriendelijk vroeg: 'En deze dan, opoe?' Ze zijn er altijd uit gekomen en opoe heeft tot op zeer hoge leeftijd het wereld- en streeknieuws op de voet kunnen volgen. Haar laatste brilletje heb ik nog steeds. Heel ouderwets en rond, en het lijkt in niets op de naoorlogse advertentie: 'Weer zo'n aardige bril. En natuurlijk van Van Lohuizen'.

Advertentie
Eper Courant, 1939

Het
Broco
label

moet er aan hangen, dan is U
zeker, dat Uw brilmontuur aan
de allerhoogste eischen voldoet,
wat afwerking, pasvorm en
duurzaamheid betreft.

broco
77067 ORTHOSIN-GLAZEN
VRAAGT UW OPTICICH

Fa. G. S. van Lohuizen, Beekstraat, Epe.

(157)

Latere ontmoetingen waren bij hem thuis en een keer bij Aart Brouwer op De Neustrink aan de Zuukerweg, waar de laatste me hielp met het uitzoeken van de stamboom en het meteen maar in zijn brede handschrift voor me vastlegde vanuit de oude kerkboeken van de Grote Kerk. Deze boeken lagen in die tijd gewoon bij Brouwer thuis. Ik zal toentertijd zo'n dertien jaar geweest zijn en opoe vond het maar niks dat ik 'mijn tijd hiermee verdeed'. De beide mannen dachten daar, voor zover ik begreep, heel anders over en leken het wel aardig te vinden dat ik geïnteresseerd was in deze materie.

Gerrit van Lohuizen bleef me hierin later niet alleen volgen, maar *meer* nog stimu-

leren. En zo kwam ik dan bij de Van Lohuizens 'over de vloer'. Ik zie de kamer aan de Beekstraat met de gezellige tuin erachter... de tafel met oude papieren die vanuit een hoekkast daar behoedzaam waren neergelegd en waar de heer des huizes de onderlinge familieverbanden – in een allerbelabberdst handschrift – voor me opschreef. Warempel, we bleken van weerskanten verwant te zijn door onze voorouders. En niet zo'n klein beetje ook.

Want was er al een zekere verwantschap via een huwelijk tussen Teunis Sanders van Lohuizen (brood- en koekbakker achter de Grote Kerk) en ene Anna Goossens van Tongeren... In 1819 trouwde hun oudste zoon Hendrik (bakker en landbouwer) met Alijda (ook wel Aleida) Jonker, terwijl in 1821 *zijn* vijf jaar jongere broer Jan (bakker en kruidenier) een huwelijk aanging met *haar* vijftien jaar jongere zusster Maria.

Waarbij Van Lohuizen fijntjes aantekende: *géén familie van de Eper Jonkers, maar van de Heerder en Vemder Jonkers, die in 1739 uit Beekbergen en Apeldoorn kwamen.*

Het familieverband was *niet* de reden dat Van Lohuizen en zijn vrouw voor ons later Gerrit en Siny werden.

Jan van Lohuizen
en Maria Jonker,
geschilderd in
1843

Later, bij het inrichten van het eerste streekmuseum in het oude gemeentehuis, vroeg Gerrit of ik daarbij ook zou willen helpen. Ik heb hierin graag toegestemd, want we lagen wel op één lijn wat de liefde voor oude gebruiken en de streekdracht betreft. Omdat ik al eerder onder zijn supervisie had 'meegelopen' tijdens een enkele dag voor onder andere het openluchtmuseum, wist ik precies hoe streng hij was. Nee, er mocht geen krulletje onder de muts uit komen en in de schort mocht geen vouwtje verkeerd zitten. Het lag me wel. Ik denk dan ook met veel plezier terug aan de dagen dat we poogden om de kleine getimmerde 'hokjes' de uitstraling te geven van onder andere een boerenkeuken met een kraamvrouw in de bedstee, op de grond een lage wieg met de boreling en wat luiers over de vuurkorf... Het zag er goed uit. Geduldig, geen concessies doen aan wat hij voor ogen had, maar wel over het onmogelijke heen kunnen stappen, bleek hij een goede leermeester.

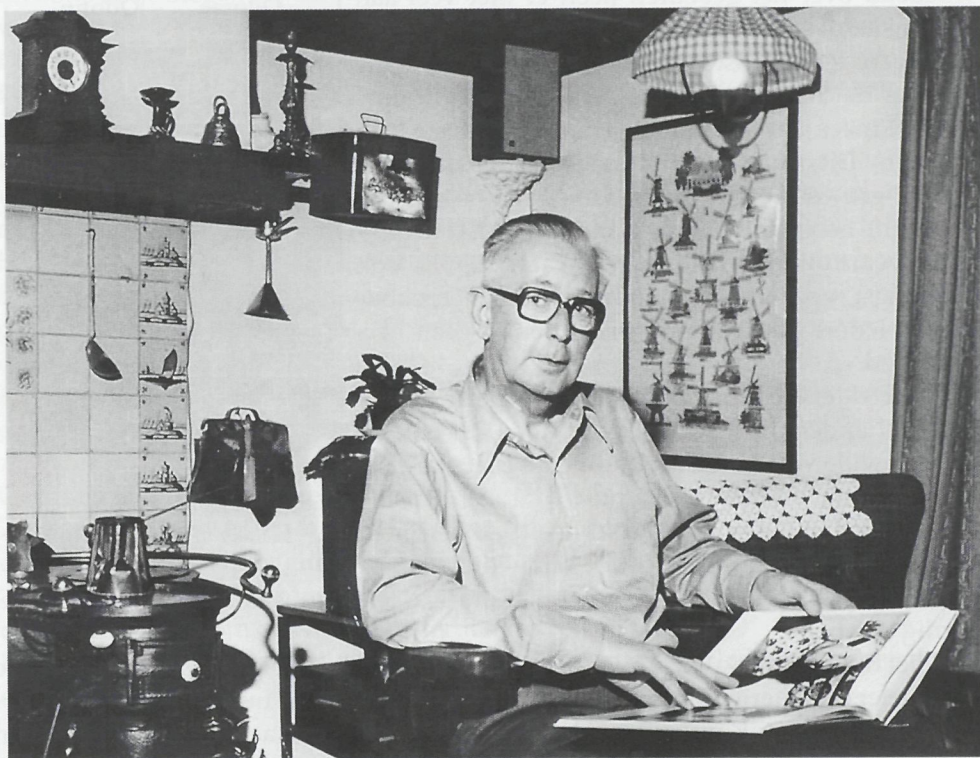
Aan het opmaken en herstellen der mutsen van de streekdracht heeft hij me nooit

gekregen. Zo hij hierin teleurgesteld was, dan liet hij dit in ieder geval niet merken. Nee, hij gooide het gewoon over een andere boeg.

Vanaf het moment dat hij zag dat mijn stiel meer in het vertellen en schrijven lag, pakte hij dit gegeven met beide handen aan. Binnen onzer beider liefde voor de historie en de band met Tongeren bleek hij een gevend mens. En niet alleen met het mogen inzien van oude, en soms heel persoonlijke, papieren, maar ook met verhalen. Een enkele keer gingen deze verhalen over in een kort vertellen over de oorlogsjaren. Dan liet deze, voor velen afstandelijke, man even iets van zichzelf zien. Ik ben ervan overtuigd dat hij en zijn vrouw feilloos aanvoelden dat dit vertellen bij ons bleef, want inmiddels was ook Siny een vertrouwd gezicht in ons huis geworden. We hebben goede uren met elkaar gehad. Of het nu was in ons huis..., in Veessen... of op hun laatste stek in Zwolle.

Och, hoe hielden deze twee mensen van hun huis aan de IJssel. Het was er gezellig en verschrikkelijk onpraktisch met z'n vele trappetjes en de kleine tuin aan de overzijde van het weggetje onderlangs. Ik zie ze beiden op hun plekje aan het raam met uitzicht over het water. Het was er rustgevend.

Was Veessen, voor zover ik nu begrijp, van oorsprong de plek, waar ze op zondag naartoe gingen om het onvermijdelijke 'geloop' op de zaak te ontvluchten, ik heb

Thuis in Veessen

wel eens gedacht dat – gezien hun beider ervaringen in de oorlogstijd – ze deze plek ook nodig hadden om te ‘overleven’ en mede daarom het huis aan de Beekstraat verkocht hebben. Dit laatste had echter alles te maken met het feit dat er geen opvolger was voor de zaak en – na jarenlang zoeken – ook niet te vinden bleek. Uiteindelijk zou een projectontwikkelaar zich ‘ontfermen’ over het pand, liet het afbreken en er een achttal moderne woningen bouwen. Jammer? Ja zeker, maar er is in ons oude Epe wel meer aan onvervangbaar dorps-schoon naar de knoppen gegaan. Heeft de storm van kritiek over de verkoop en sloop van het oude pand aan de Beekstraat hem en zijn vrouw geraakt? Zelf zei hij daarover eens: ‘Ik heb het losgelaten...’ En in deze woorden lag een wereld van veel los hebben moeten laten.

Hier moet ik onwillekeurig ook denken aan een herdenkingsavond op de vierde mei. Het was op de hoek van de Beekstraat richting begraafplaats aan de Tongerenseweg dat een auto met flinke vaart de stoet wilde passeren. Samen met Max Gosschalk liep hij vooraan in de stoet. Pijnlijk getroffen en woedend over het gebeuren heeft er niet veel aan gemankeerd of ze waren allebei voor de auto gesprongen. Zijn oudste dochter Marja vertelde me onlangs dat haar vader eens gezegd heeft: ‘Ik durf me niet meer aan iemand te hechten, behalve aan je moeder.’ Dit waarschijnlijk mede naar aanleiding van de gruwelijke tijd die hij samen met zijn vader in Vught heeft doorgebracht en van waaruit hij – naast voortdurende hoofdpijn – waarschijnlijk ook zijn angst voor herdershonden heeft overgehouden... ‘Iedere andere hond prima, maar geen herdershond...’

Ook vertelde Marja dat haar vader vroeger eigenlijk iets heel anders heeft willen gaan doen, en niet alleen omwille van de familietraditie de zaak van zijn ouders heeft overgenomen, maar dat de crisistijd hierin mogelijk een rol gespeeld heeft. Ze herinnert zich dat hij mensen ‘van de lat haalde’ die zodanig bij hem in het krijt stonden dat het niet meer in te lopen was: ‘En dat vond ik wel aardig van hem.’

Wel liet hij eens een kunstschilder als ‘betaling’ het schilderij maken dat jaren in de naastgelegen slijterij tegen de achterwand hing. En als we nu toch bezig zijn, vermelden we hier ook maar even dat Gerrit in het pakhuis achter de zaak zelf zijn ‘dubbelgebrande graanjenever’ stookte. En dat helemaal legaal!!

Waarschijnlijk is al vrij snel na de oorlog – bij de overstap naar de drogisterij – het

Tegen motten

Motzakken
Kamfer
Naphtaline schubben
ballen
Paradichloor benzol
Mottenkralen
Rebo motzeep
Rebo vloeibaar
Rebo anti-mot
Mottips Motgas
Odoran Odofin

(7597)

Drogisterij
fa. G. S. v. Lohuizen
BEEKSTRAAT, EPE

Advertentie Eper Courant, 1939.
Onder: Een van de weinige
beelden in de drogisterij.

kruideniersgedeelte overgegaan naar Van 't Land op de hoek Beekstraat/Willem Tellstraat.

Nee, Gerrit van Lohuizen liet zich niet echt zien en ik denk dat maar heel weinig mensen deze man echt 'gekend' hebben. Recht door zee en streng vasthoudend aan wat hij vond dat hij doen moest, ging hij zijn weg en heeft daarbinnen heel veel voor de Eper gemeenschap betekend. In een gesprek over de oorlogsjaren met Rob Kuijlenburg, een zoon van de meester op Tongeren, typeerde deze hem als 'een fijnbesnaard mens.'

Daarnaast was hij zeker niet gespeend van humor. Zo vertelde Dinie Huiskamp-Hoving me hoe ze als 15-jarig meisje de drogisterij aan de Beekstraat binnenstapte voor één kamferbal. De verwonderde blik van de verkoper vroeg blijkbaar om nadere uitleg. Dus vertelde ze dat ze van een tante gehoord had dat haar opoe nooit verkouden was, omdat die altijd een kamferbal in haar zak had... 'En ik wilde ook niet verkouden worden.' Waarop de heer Van Lohuizen een kamferbal in een papieren zakje deed en zei dat het gratis was... 'Maar kom je me nu nog wel een keer vertellen of het geholpen heeft?'

En ook Aartje Stegeman-van Westerveld, geboren op De kleine Emsterhof - zij was van 1959 tot 1964 winkelmeisje bij de Van Lohuizens - herinnert zich zijn humor. Er was inmiddels een nieuwe tijd aangetreden en naast het welbekende doosje Potter's gingen er ook wel andere zaken over de toonbank. En hoe hij, wanneer hij aan een klant vertelde 'dat Aartje een boerenmeisje was, dat eerst 's morgens de koeien moest melken', genoot van de verbazing in de ogen van de ander. De verwondering van een vertegenwoordiger, die aan het einde van een zomer enthousiast vertelde over de verre reis die hij gemaakt had en bij het horen dat de Van Lohuizens hun vakantie in Veessen doorgebracht hadden, verbaasd vroeg waar dat dan wel lag... De twinkeling in de ogen van haar werkgever toen deze antwoordde: 'Hier dichtbij aan de IJssel.' En afsluitende: 'Hij was een aardige man... Ik heb er een goede tijd gehad.'

Dochter Marja herinnert zich bij dit verhaal de gevleugelde uitspraak van haar ouders: 'Wij zijn 700 km van Parijs geweest.'

Gerrit en Siny van Lohuizen.

Zij waren de mensen waar mijn Gerrit en ik, op hun verzoek, jarenlang op de vijfde mei een kopje koffie gingen drinken. En altijd stonden daar vier taartjes op tafel 'voor de bevrijding'. Er werd niet gesproken over de voorbije oorlogsjaren, maar de herinneringen om ons heen fluisterden hun eigen verhaal...

Bij het overlijden van Gerrit van Lohuizen stond op de overlijdenskaart slechts die ene dichtregel van J.C. Bloem: *'Voorbij... oh, en voorgoed voorbij.'*

EEN LANGE REIS NAAR NEDERLAND

FRANS SCHUMACHER

Maurits Ayal werd op 17 april 1940 in Palopo geboren, een plaats in de Indonesische provincie Zuid-Celebes op het eiland Celebes.

Hij is de zoon van Adrianus Ayal en Christina Ayal Wattimena, beiden op Ambon geboren: zijn vader op 8 januari 1902 in Titawali (Saparoea), zijn moeder op 21 oktober 1901 in Aboeboe (Saparoea). Toen Maurits ter wereld kwam, was er al een zus Jomima van elf en een broer Karel van zes jaar oud.

Maurits woont inmiddels ruim 40 jaar in Vaassen. Hij kwam hier in 1970 vanuit Amsterdam naartoe en vond samen met z'n vriendin woonruimte in een flat aan de Potgieterstraat. Hij trouwde in 1971 en uit dit huwelijk werden twee dochters geboren: Christa en Deborah. Toen de oudste naar school ging, maakte ik als onderwijzer voor het eerst kennis met hem en zijn vrouw. Nu, vele jaren later, vertelt hij mij zijn levensverhaal, een aaneenschakeling van vaak emotionele gebeurtenissen.

Adrianus Ayal, de vader van Maurits

Stamboekmutatiën in chronologische volgorde
van eerste dienstreten af.

Jaar en datum	Omschrijving	Classificatie
4 Dec. 1925	Te Ambon vrijwillig verbonden voor 6 jaren en geplaatst b/h Dep. Bat. te Gombong.	
Oct. 1926	Overgegaan b/h VIIe Bat. Inf. te Sr. Dornelis.	
Febr. 1929	" " b/h Garn. Bat. van A. & G. te Koutaradja.	
1931	Herbevestigd voor 6 jaren.	
1932	Bat. 2 maanden verlof Ambon en na aankomst ingedeeld b/h VIIIe Bat. Inf. te Malang.	
1934	Overgegaan naar Kadetschool Magelang.	
1934	Korporaal.	
1934	Overgegaan b/h Garn. Bat. van A. & G. te Koutaradja.	
18 Febr. 1936	" " naar Kadetschool Magelang.	
17 Aug. 1937	Sergeant 1kl.	
1937	Overgegaan te Bat. Inf. Semarang.	
1937	Herbevestigd voor 6 jaren.	
Dec. 1939	Verlof 2 maanden te Ambon en na aankomst ingedeeld bij het Garn. Bat. van	
22 Juni 1941	Celebes en Manado Det. Palopo.	
8 Mrt. 1942	Overgegaan IIIe Bat. Inf. te de wijk en gediend tot capitulatie.	
15 Aug. 1945	Krijgsgevangene te Bandoer en Flores.	
28 Jan. 1947	Overgevoerd naar Java en geïnterneerd b/d Republiek tot en met 8 Januari.	
11 April 1947	Opnieuw aangeworven en ingedeeld b/h Subk. Kader te Batavia.	
6 Mrt. 1947	Ingedeeld b/h IIIe Det. Bat. te Batavia.	
6 Mrt. 1947	Overgegaan naar Basicoommando Batavia.	
16 Juni 1948	Geneuvelid te TjARANGENGIN (QS 2620) tijdens een huizeverval, geplukt door extremistische Simeonien.	

Voor eenaluidend afschrift:
Bat. No. 1 Augustus 1949
Bat. Hoofd AVG Ingiscomando Batavia,
Bat. Hoofd AVG Ingiscomando Batavia,
Ing. de Baze BINGEMAN
Kap. der Inf. AVIL

KNIL

Adrianus, de vader van Maurits, had zich op 4 december 1925 vrijwillig als militair voor zes jaren verbonden aan het KNIL en werd bij het Dep. Bat. (bataljon) in Gombong geplaatst, een stad op Midden-Java.

Op een bewaard gebleven document lezen we, naast een aantal persoonlijke gegevens, het verloop van de militaire loopbaan van Adrianus Ayal.

In de Tweede Wereldoorlog diende Adrianus vanaf juni 1941 tot aan de capitulatie in het 2de Bataljon Infanterie te Magelang. Hij werd in 1942 krijsgesvangene in Bandoeng en Flores. Na de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 werd Adrianus overgebracht naar Java en geïnterneerd bij de Republiek Indonesië tot en met 8 januari 1946. In januari 1947 werd hij opnieuw aangenomen in het KNIL en als commandant gestationeerd in Jakarta (tot aan de Japanse bezetting in 1942 nog Batavia genoemd). Tijdens een bivakoverval door extremistische elementen sneuvelde Adrianus in Tjabangboengin op 16 juni 1948, slechts 46 jaar oud. Op 17 juni 1948 werd hij op het Nederlands ereveld Menteng Pulo in Jakarta begraven.

*Begrafenis
Adrianus
Ayal (L).
Bij het graf
staat links
zijn
8-jarige
zoon
Maurits.*

Maurits weet dat een conflict tussen zijn vader en verschillende mensen uit de plaats waar hij gelegerd was, geleid heeft tot zijn dood. Na een schotwond te hebben opgelopen vluchtte Adrianus het bos in waar hij door bloedverlies kwam te vallen en op beestachtige wijze werd gedood.

Toen dit alles zich afspeelde, woonde de achtjarige Maurits in Jakarta, samen met z'n moeder, zus en broer. Het verhaal over de dood van z'n vader is hem ooit verteld door een collega van vader. Na de dood van haar man wilde de moeder van Maurits niet naar Nederland verhuizen, met als gevolg dat Maurits in Jakarta naar de zogenaamde fröbelschool en daarna de lagere school, een school met de bijbel, ging. De school stond vlak bij zijn ouderlijk huis.

In 1958 kwam een vriend van Maurits, Robbie Pieters, naar hem toe. Hij had het idee om samen naar Nederland te gaan. Het avontuurlijke van zo'n reis trok de jongens wel aan. Een andere goede reden om te vertrekken was de voelbaar vijandelijke houding van Soekarno en zijn aanhangers richting de Nederlanders. De reis naar Nederland verliep echter niet zoals je zou verwachten. De jongens hadden namelijk besloten om als verstekeling mee te reizen op de Johan van Olden-

De 'Johan van Oldenbarnevelt' in de haven van Tanjung Priok.

barnevelt, een schip dat in de haven van Jakarta, Tanjung Priok, lag.

Op de dag dat het avontuur voor Maurits en zijn vriend Robbie Pieters begon, verstopten beiden zich in de bus die al vroeg in de ochtend naar de haven vertrok om er mensen te brengen die daar werkten. Eenmaal in de haven aangekomen moest er gewacht worden, het schip moest nog aanmeren aan de kade. De jongens dachten: eerst maar goed eten, je weet maar nooit wanneer de volgende kans daarvoor zich aandient. En dan maar wachten... Vooraf hadden de jongens afgesproken dat ieder op z'n eigen manier zou proberen aan boord te komen. Het werd al drukker en drukker in de haven en

Maurits wachtte z'n kans af om ongemerkt op het schip te komen. Op het moment dat twee MP's bezig waren de papieren van passagiers te controleren, ging Maurits twee koelies helpen met het sjuuwen van koffers. Zo kwam hij aan boord en bleef daar. Hij mengde zich onder de passagiers, die allen op weg waren naar Nederland, omdat hun aanwezigheid in Indonesië niet langer op prijs werd gesteld. Hun huizen waren beklad met teksten als: *Usir Belanda* – Weg met de Nederlanders. Robbie kwam als Rode Kruishelper op het schip, voor iedereen duidelijk herkenbaar aan een band die hij om z'n arm droeg. Hoe hij daar zo gauw aan was gekomen, weet Maurits niet meer.

Na ruim twee uur varen, maar nog steeds in de Indonesische wateren, ontdekte kapitein De Groot dat er zich verstekelingen op het schip bevonden. Via de geluidsinstallatie liet De Groot weten dat zij zich moesten melden bij de purser. Van alle kanten kwamen ze, zeventig in totaal. Mensen uit Bandoeng, Bali en Jakarta.

Het schip keerde niet terug naar Jakarta. De verstekelingen werden aan het werk gezet en Maurits kreeg een baantje in de keuken. Niet onprettig volgens Maurits, je kon het slechter treffen. In die tijd duurde een bootreis naar Neder-

De groep Volharding bij de Kruisberg met in het midden van het vijftal Maurits Ayal.

land nog een maand. Toen de boot eenmaal in Amsterdam aangekomen was, werden de zeventig staatlozen met politieauto's naar Doetinchem gebracht, waar men onderdak kreeg in de Kruisberg, een rijksopvoedingsgesticht. Maurits verrichtte hier werkzaamheden in keuken en tuin.

Na twee maanden in de Kruisberg vond er op een dag een incident plaats tussen een van de staatlozen en een politieagent. De agent zou geslagen hebben en de groep wilde de man hierover aanspreken. Dit voorval had grote gevolgen, want zevenendertig mannen, onder wie Maurits en Robbie, moesten met de Johan van Oldenbarnevelt terug naar Jakarta. De bootreis zou via Australië gaan, waar emigranten van boord gingen. Van daaruit werd koers gezet naar Indonesië.

Op weg naar Jakarta ontving de kapitein echter een bericht van de Nederlandse regering in de persoon van Marga Klompé, de eerste vrouwelijke minister van Nederland: de groep mocht voorlopig naar Nieuw-Guinea, naar een militaire kazerne in Merauke. De groep wilde echter terug naar Nederland. Uit protest heeft men een jaar lang niet gewerkt (het enige wat men deed was eten en slapen in de kazerne). Daarna ging Maurits in opdracht van de Nederlandse regering naar Hollandia, een nederzetting aan de Humboldtbaai op de noordkust van Nieuw-Guinea. Hij werkte daar onder andere op het kantoor van Economische Zaken en later als monteur in een garage van een Volkswagendealer.

In 1962 vielen Indonesische troepen Nieuw-Guinea binnen. Een ambtenaar van de Nederlandse ambassade kwam Maurits in de garage vertellen dat hij naar Nederland mocht, evenals de andere verstekelingen/staatlozen (juni 1962). Nauwelijks een week later vertrok de groep per vliegtuig naar Biak. Vandaar vloog men via Thailand naar Nederland, waar men naar de kazerne in Wezep werd gebracht. Niet lang daarna was men vrij om te gaan. Maurits ging naar Barneveld waar familie van zijn vriend Robbie Pieters woonde. Vier jaar lang woonde hij bij deze familie in huis. Hij kreeg een baan bij de Holland Amerika Lijn en werkte twee jaar als technicus in de machinekamer van de Nieuw Amsterdam. Daarna werkte hij onder meer bij de KLM, waar hij opnieuw zijn technische kwaliteiten kon tonen op de motorenafdeling, een precisiewerk (Maurits woonde inmiddels in Amsterdam). In 1969 leerde Maurits Vaassen kennen. Een zoon van een broer van zijn vader woonde namelijk op Sparrenoord (Conny Ayal met gezin). Een jaar later, zoals eerder vermeld, verhuisde hij naar Vaassen.

Het gezin vertrok in 1979 naar Epe waar een huis werd gekocht aan de Willem van Oranjestraat. Maurits werkte tot aan zijn vervroegde pensioen in 1998 bij Scania in Zwolle. Een jaar later verhuisde hij weer naar Vaassen.

NAWOORD

Maurits had zijn moeder van te voren niet ingelicht over zijn 'vlucht' naar Nederland. Wel had hij weleens met haar gesproken over zijn wens om naar Nederland te gaan. Toen Maurits na twee dagen nog steeds niet was komen opdagen en zijn moeder uit de krant vernam dat een schip met verstekelingen aan boord uit de haven van Jakarta was vertrokken, wist ze voldoende. Ze schreef een brief naar haar oude burens (die inmiddels in Nederland woonden) met het verzoek uit te zien naar haar zoon. Na twee weken kreeg Maurits bezoek van familieleden in de Kruisberg in Doetinchem. Maurits miste z'n moeder erg. Zij is altijd in Jakarta blijven wonen, waar ze in 1990 overleed.

In september 1999 ging Maurits terug naar Indonesië voor de begrafenis van zijn zus Jomima in Jakarta. Bovendien was Maurits nu in de gelegenheid om na ruim vijftig jaar voor de tweede keer het graf van zijn vader te bezoeken. Op de foto

hieronder zien we Maurits, twee zonen van zijn zuster en de echtgenote van een van de zonen.

Inmiddels woont Maurits al weer 15 jaar in Vaassen. Contact met z'n vriend Robbie Pieters en de groep verstekelingen heeft hij nog steeds, want ze zien elkaar op de jaarlijkse Landelijke Molukse Ouderendag in Barneveld.

LEZERSRUBRIEK

**REACTIE AMPT EPE,
FEBRUARI 2014,
VERZETSMAN SELLINK**

Ik heb het artikel over verzetman Gerrit Johan Sellink gelezen. Hierbij stuur ik u een scan van een oud knipsel dat opgeplakt zit op een oude Ansichtkaart. Wat het jaartal is en uit welk blad het komt, weet ik niet. Ik heb dit vroeger al eens gekocht op een ruilbeurs. Ook heb ik een dergelijk knipsel van tuinknecht Thieme Witteveen met een tweetal planten. Verderop staat: 'De cultuur is op Woldijne in goede handen!'

Alex Berkhoff, Epe

D 13369 VILLA WOLDIJNE TE EPE
Tuinbaas Sellink met een paar fraaie lilies, *Lilium auratum* en *Lilium speciosum*. De *L. auratum* heeft 12 bloemen en knoppen.

VILLA WOLDIJNE TE EPE
Tuinknecht Thieme Witteveen met een tweetal planten van *Phalaenopsis amabilis*, elk met een sterken tak met veel bloemen. De cultuur is op Woldijne in goede handen!
D 13370

Voor alle duidelijkheid volgen hier de onderschriften:

D 13369 VILLA WOLDIJNE TE EPE. Tuinbaas Sellink met een paar fraaie lilies, *Lilium auratum* en *Lilium speciosum*. De *L. auratum* heeft 12 bloemen en knoppen.

D 13370 VILLA WOLDIJNE TE EPE. Tuinknecht Thieme Witteveen met een tweetal planten van *Phalaenopsis amabilis*, elk met een sterken tak met veel bloemen. De cultuur is op Woldijne in goede handen!

**REACTIE AMPT EPE, NO. 198, JUNI 2014, EVANGELISATIE BETHEL
Negentiende-eeuwse notariële archieven in het Streekarchief**

De akten die de notarissen van Hattem, Heerde, Epe en Vaassen tussen 1812 en 1935 hebben opgemaakt, berusten in het Streekarchief in Epe. Dat is al twintig jaar het geval. De verwijzing naar het Gelders Archief in noot 10 van het artikel van de heer Vreugdenhil in nummer 198, juni 2014, over de evangelisatie van Emst is dus niet correct.

Gerrit Kouwenhoven, streekarchivaris

**WATERMOLEN AAN DE BEEK-
STRAAT: stond er een watermo-
len bij Beekzicht in Epe?**

In de krant van 1 juni 1966 kom ik een artikel tegen van de Stichting Behoud over een waterradmolen, die gelegen moet zijn geweest in de buurt van waar tegenwoordig Beekzicht aan de Beekstraat staat. In het artikel worden twee mogelijke locaties genoemd: Beekzicht zelf en de vijver in het park aan de Beek-

staat. De molen moet een papiermolen zijn geweest, die het water van de Dorpsbeek als krachtbron had. In het standaardwerk van Hagens, *Op kracht van stromend water*, is er echter geen sprake van een molen aan de Dorpsbeek in Epe.

Klopt het artikel van de Stichting Behoud Epe niet of heeft Herman Hagens een molen over het hoofd gezien? Het artikel bevat zelfs een afbeelding van de watermolen. Wie kan mij verder helpen?

Henri Slijkhuis (mailadres: hgslijkhuis@hotmail.com)

REACTIE AMPT EPE, NO. 197, APRIL 2014, J.G. GEELKERKEN ALS PREDIKANT

Geachte redactie van
Ampt Epe,

Mijn reactie betreft de foto's die u plaatste bij het zéér leesbare en mooie 'J.G. Geelkerken als predikant' (nr. 197).

Bij de laatste foto van dit artikel zegt u

onder andere dat er veel gelijkenis is met de foto op bladzijde 11. Er is echter juist een interessant verschil te zien, namelijk de uitbreiding van de pastorie (de eerste verdieping aan de kerkzijde). Deze vergroting van de pastorie is ondanks de zeer vele verbouwingen en vergrotingen van het pand nog steeds goed te traceren.

Naar mijn bescheiden mening is de pastorie niet alleen als behorend bij de Gereformeerde Kerk interessant, maar zeker als 'architectonisch fenomeen'. Over de huidige architectonische kwaliteit heb ik wel een mening, maar die is nu niet van belang!

Veel groeten,

Hendrik Jan van der Valk

INHOUDSOPGAVE

Uit de vereniging <i>Aart Schurink</i>	1
Evenementenagenda	3
Gerrit Sander van Lohuizen (1914-1994) <i>Bijdrage 1: Jan Paasman</i>	4
Oudheidkundige Kring Voorst <i>Met tekening van P. Visser</i>	11, 36
Wie was Lubbert Bosch uit Vaassen? <i>René E. Taselaar</i>	12
Verslag lezing Dirk Otten <i>Eef Brummel</i>	16
Voor de oorlog gingen we graag dansen... <i>Bijdrage 2: Willem Veldkamp</i>	19
Verslag voorjaarsexcursie <i>Eef Brummel</i>	31
Het Hanendorp en de Hanendorperweg (VII, slot) <i>Evert de Jonge</i>	33
Herinneringen aan Gerrit Sander van Lohuizen <i>Bijdrage 3: Lijda van den Bremen-Jonker</i>	37
Een lange reis naar Nederland <i>Frans Schumacher</i>	42
Lezersrubriek	47

VAN DE REDACTIE

Dankzij Aart Schurink blijven we op de hoogte van gebeurtenissen en activiteiten, zowel binnen als buiten onze gemeentegrens. Door zijn verwijzingen naar internetsites is het bovendien nog interessanter!

In dit nummer behoorlijk wat aandacht voor zaken die zich hebben afgespeeld in en rondom de Tweede Wereldoorlog, een onderwerp dat schrijvers bezig blijft houden. Het feit dat het in 2014 honderd jaar geleden is dat Gerrit Sander van Lohuizen geboren werd, en twintig jaar dat hij overleed, was voor Jan Paasman, Willem Veldkamp en Lijda van den Bremen-Jonker aanleiding om de persoon Gerrit van Lohuizen nader te belichten. 'Hij verdient het om herinnerd te worden', aldus Jan Paasman.

Lijda van den Bremen-Jonker haalt warme herinneringen op aan deze man die zij kenschetst als: 'Recht door zee en streng vasthoudend aan wat hij vond dat hij doen moest, ging hij zijn weg en heeft daarbinnen heel veel voor de Eper gemeenschap betekend.'

Willem Veldkamp, onder andere bekend van zijn boek *Verzet in Epe*, schrijft in het artikel 'Voor de oorlog gingen we graag dansen' over het verzetswerk van Van Lohuizen (oprichter en oud-voorzitter van Ampt Epe). Een bijzonder intrigerend verhaal.

Opnieuw is René Taselaar erin geslaagd om een stukje geschiedenis met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog helder te krijgen. Dit keer gaat het over Vaassenaar Lubbert Bosch.

In 'Een lange reis naar Nederland' schrijft Frans Schumacher over Maurits Ayal wiens vader militair was in het KNIL. Een levensverhaal vol met emotionele gebeurtenissen.

In zijn wandeling langs oude en nieuwe panden gaat Evert de Jonge in de slotaflevering met ons de hoek om op de kruising Vaassensebinnenweg/Veldweg en de Hanendorperweg.

Aline van Dam is namens de Oudheidkundige Kring Voorst op zoek naar de verblijfplaats van tekeningen van Peter Visser. Over het hoe en waarom leest u in haar oproep.

Verder verslagen van de voorjaarsexcursie en de lezing van Dirk Otten door Eef Brummel, en we sluiten Ampt Epe nummer 199 af met de 'Lezersrubriek'.

Veel leesplezier!